

Roditeljstvo iza rešetaka - roditelji na izvršavanju kazne zatvora i njihova djeca

---

Marić, Ana

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:158:607053>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-13**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository](#)

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad
Roditeljstvo iza rešetaka
Roditelji na izvršavanju kazne zatvora i njihova djeca

Ana Marić

Zagreb, rujan 2022.

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad
Roditeljstvo iza rešetaka
Roditelji na izvršavanju kazne zatvora i njihova djeca

Ana Marić

Mentorica: Doc. dr. sc. Tihana Novak

Zagreb, rujan 2022.

Izjava o autorstvu rada

Potvrđujem da sam osobno napisala rad (Roditeljstvo iza rešetaka) i da sam njegova autorica. Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime: Ana Marić

Mjesto i datum: Zagreb, 14. rujan 2022.

SAŽETAK

Roditeljstvo iza rešetaka - Roditelji na izvršavanju kazne zatvora i njihova djeca

Studentica: Ana Marić

Mentorica: Doc. dr. sc. Tihana Novak

Modul: Socijalna pedagogija/odrasli

U hrvatskim zatvorima otprilike trećinu zatvorske populacije sačinjavaju zatvorenici-roditelji. Odlaskom na izvršavanje kazne zatvora svaki je od njih morao, u prosjeku, privremeno napustiti dvoje djece. Svrha ovog diplomskog rada jest naglasiti težinu i važnost koju odlazak jednog ili oba roditelja na izvršavanje kazne zatvora ima. Ciljevi diplomskog rada jesu objasniti posljedice koje roditeljstvo „iza rešetaka“ ima po zatvorenika, njegovu obitelj, a osobito djecu, prikazati zakonske okvire koji se tiču prava i obveza zatvorenika-roditelja i njegovog djeteta, sažeti dosadašnja saznanja o umanjenju negativnih učinaka zatvaranja, pregled postojećih programa za unaprjeđenje roditeljskih vještina kod zatvorenika te održavanje odnosa sa djecom - u svijetu i u Hrvatskoj, i, posljednje, dati prijedloge za unaprjeđivanje postojećih programa, unaprjeđivanje sustava u koje su djeca zatvorenika uključena, promicanje njihovih prava te općenito ulaganje u njihovo osnaživanje i dobrobit.

Dosadašnja istraživanja prilično su dosljedna u saznanju da postoji korelacija između roditeljevog izvršavanja kazne zatvora te negativnog ishoda i posljedica kod njegove djece. Najčešće posljedice prepoznate kroz istraživanja su sljedeći: stigmatiziranost od strane društva, lošije akademsko postignuće, lošija obiteljska financijska situacija, razne negativne posljedice na psihičko zdravlje uključujući depresiju i anksioznost, posljedice na fizičko zdravlje, antisocijalno i delinkventno ponašanje, maloljetnička trudnoća i druge. Istraživanja pokazuju vrlo negativnu sliku, no korelaciju može objasniti činjenica da je u istraživanim obiteljima roditeljev odlazak na izvršavanje kazne zatvora samo jedan od rizičnih obiteljskih čimbenika koji će utjecati na djetetove životne ishode.

U posljednjih nekoliko godina sve se veća pozornost pridaje pravima i problemima djece kojima je roditelj u zatvoru. Samim time ulažu se veći naponi da se njihovo stanje poboljša. U Hrvatskoj raste broj programa za unaprjeđenje roditeljskih vještina zatvorenika-roditelja i njihovog odnosa sa djecom. Omogućavanjem udrugama civilnog društva da organiziraju projekte i programe izvan, ali i unutar zatvora povećao se broj resursa koje zatvorenici-roditelji i njihova djeca mogu koristiti te se smanjio pritisak na službenike tretmana u hrvatskim kaznionicama i zatvorima. I dalje ima mjesta za daljnja poboljšanja, no vidljiva je pozitivna promjena u unaprjeđenju prava ove djece i promicanju njihove dobrobiti.

Ključne riječi: roditelji na izvršavanju kazne zatvora, zatvorski posjeti djece, majke zatvorenice, očevi zatvorenici, programi za roditelje u zatvoru

SUMMARY

Parenting behind bars – Parents in prison and their children

Author: Ana Marić

Mentor: Doc. dr. sc. Tihana Novak

Program: Social Pedagogy/Adults

About a third of the prison population in Croatia is made up of prisoners who are parents. By leaving for prison, each of them had to, on average, temporarily leave behind two children. The purpose of this master's thesis is to emphasize the gravity and importance of one or both parents leaving for prison. The goals of the thesis are to explain the consequences which parenting "behind bars" has on the prisoner, their family, and especially the children, to present the legal framework regarding the rights and obligations of the prisoner-parent and their child, summarizing what we know so far about reducing the negative effects of imprisonment, review of existing programs for improving parenting skills of prisoners and maintaining relationships with children – around the world and in Croatia, and, lastly, to make proposals for improving existing programs, improving systems in which children of prisoners are involved, promoting their rights and generally promoting their empowerment and well-being.

Previous research has been fairly consistent in finding that there is a correlation between a parent serving a prison sentence and the negative outcomes and consequences for their children. The most common consequences identified through research are the following: stigmatization, poorer academic achievement, worsened family financial situation, various negative consequences on mental and physical health, antisocial and delinquent behavior, underage pregnancy and others. Research shows a very negative picture, but correlation can be explained by the fact that in the studied families, the parent's imprisonment is only one of many family risk factors that can affect the child's life outcomes.

In the last few years, more and more attention is being focused on the rights and problems of children whose parents are in prison. As a result, greater efforts are being made to improve their position. In Croatia, the number of programs for improving the parenting skills of prisoner-parents and their relationship with their children is growing. Enabling civil society associations to organize projects and programs outside and inside prisons increased the number of resources that prisoner-parents and their children can use and reduced the amount of pressure on treatment officials in Croatian penitentiaries and prisons. There is still room for further improvement, but a positive change in improving the position of these children and promoting their well-being is visible.

Key words: parents in prison, child prison visits, mothers in prison, fathers in prison, programs for parents in prison

Sadržaj

1. UVOD	1
2. OBITELJ	2
2.1. Obiteljske teorije.....	3
2.1.1. Teorija privrženosti	4
2.1.2. Bihevioralne teorije.....	6
2.1.3. Teorija ekosustava	7
2.1.4. Model obiteljskog stresa	7
3. RODITELJSTVO	8
3.1. Roditeljski stilovi.....	10
3.2. Jednoroditeljske obitelji.....	10
3.3. Odrastanje bez oba roditelja	12
4. IZVRŠAVANJE KAZNE ZATVORA	13
5. RODITELJI NA IZVRŠAVANJU KAZNE ZATVORA	15
5.1. Majke zatvorenice.....	17
5.1.1. Disproporcija u broju zatvorenica majki naspram broja zatvorenika očeva.....	18
5.1.2. Trudnice i majke novorođenčadi.....	19
5.2. Očevi zatvorenici	21
6. POSLJEDICE RODITELJEVOG BORAVKA U ZATVORU NA DIJETE	22
6.1. Stigmatizacija	24
6.2. Lošije školsko postignuće i prijevremeno napuštanje škole.....	25
6.3. Lošija obiteljska financijska situacija.....	26
6.4. Posljedice na psihičko i fizičko zdravlje	27
6.5. Antisocijalno i delinkventno ponašanje.....	28
6.6. Korelacija roditeljske institucionalizacije s maloljetničkom trudnoćom.....	29
7. PRAVA DJECE KOJIMA SU RODITELJI NA IZVRŠAVANJU KAZNE ZATVORA	30
8. UMANJIVANJE NEGATIVNIH UČINAKA RODITELJEVE INSTITUCIONALIZACIJE	32
8.1. Informiranje djeteta	33
8.2. Dobrobit djeteta tijekom policijskog postupka.....	35
8.3. Dobrobit djeteta tijekom sudskog procesa.....	36
8.4. Dijete kao svjedok	36
8.5. Dobrobit djeteta nakon donošenja sudske odluke	37

9. POSJETE DJECE RODITELJIMA NA IZVRŠAVANJU KAZNE ZATVORA.....	38
9.1. Prepreke posjetama djece	40
9.2. Statistika posjeta djece za 2019. i 2020. godinu	42
10. PROGRAMI ZA ZATVORENIKE RODITELJE U SVIJETU.....	43
10.1. Parenting Inside Out	43
10.2. Obiteljska kuća Engelsborg	44
10.3. PACT – Prison Advice & Care Trust i Befriending program	45
11. PROGRAMI I PROJEKTI ZA ZATVORENIKE RODITELJE U REPUBLICI HRVATSKOJ	46
11.1. Program u kaznenim tijelima - Zatvorenik kao roditelj.....	46
11.2. Projekti Udruge RODA	48
11.2.1. Neprekinuta veza – povezujuće roditeljstvo iza rešetaka	48
11.2.2. Čitateljski program za roditelje i djecu u kaznionicama i zatvorima.....	49
11.2.3. Projekt MA#ME.....	49
11.3. Projekt "Taata!" Udruge za kreativni socijalni rad.....	50
12. PRIJEDLOZI ZA UNAPRJEĐENJE	51
13. ZAKLJUČAK.....	57
14. LITERATURA	58

1. UVOD

Obitelj i roditelji sačinjavaju najveći i najvažniji dio prvih godina djetetovog života te imaju utjecaj na daljnji tijek njegova života, čak dugo i nakon napuštanja obiteljskog gnijezda. Situacije, riječi i osjećaje koje dijete doživi u obiteljskom okruženju nosit će sa sobom kao lekcije te će one utjecati na djetetov razvoj, osobnost i ponašanje. Moramo uzeti u obzir i male, svakodnevne obiteljske situacije koje uvjetuju djetetovu sliku sebe i svijeta oko sebe kao što su: način na koji ga roditelj nagrađuje za njegove svakodnevne uspjehe, način na koji ga kažnjava, kako roditelji razgovaraju s djetetom i drugim ljudima, način na koji slavi rođendan, igra se s drugom djecom i slično. S druge strane, u djetetovom odrastanju mogu se pojaviti i oni veliki, ponekad traumatski, obiteljski događaji koji mogu promijeniti cijeli djetetov svijet, na primjer: razvod braka roditelja, smrt jednog od članova obitelji, iseljenje iz obiteljske kuće, a jedan takav događaj može biti i institucionalizacija jednog (ili oba) roditelja. Navedeni „veliki“ događaji ne moraju, ali mogu, biti traumatski događaji za dijete, ovisno o tome kako se djetetu situacija objasni, u kojoj mu se mjeri dopusti da razumije i izrazi svoje osjećaje, kako ga se usmjeri da se ponaša u danoj situaciji te ovisi o trudu koji ulažu druge, odrasle, osobe oko djeteta u smanjenje posljedica takvih događanja te o brojnim drugim faktorima. Unicef ubraja institucionalizaciju člana obitelji u jedno od deset traumatskih iskustava u djetinjstvu. Govoreći o posljedicama institucionalizacije roditelja, njihov se negativan utjecaj može umanjiti održavanjem obiteljske povezanosti i dobrih odnosa između institucionaliziranog roditelja i ostatka obitelji. Održavanje kvalitete odnosa realizira se kroz obiteljske posjete te programe za roditelje unutar zatvora i kaznionica. Važnost ove teme očituje se u činjenici da trećinu svih zatvorenika čine roditelji maloljetne djece. Cilj ovog rada jest sumiranje svih aspekata odlaska roditelja na izvršavanje zatvorske kazne, procesa kroz koje prolaze i roditelj i dijete, dati uvid u odnos roditelja na izvršavanju zatvorske kazne i njegovog djeteta, uvid u posljedice koje će dijete iskusiti zbog roditeljevog boravka u zatvoru, dostupne opcije za ublažavanje tih posljedica, dostupne opcije za poboljšanje odnosa roditelj-dijete kroz dostupne i značajne programe i projekte koji se bave povezanom problematikom.

2. OBITELJ

Mnoge su definicije obitelji brojnih autora i brojnih laika, obzirom da je obitelj oblik društvene jedinice kojom je svaka osoba imala priliku biti član na određeni način. Članom obitelji postaje se rođenjem, usvojenjem i zasnivanjem braka (Štalekar, 2010). Većina definicija obitelji započinje sa zajednicom dviju osoba. Prema Hrvatskoj enciklopediji (2022), obitelj je osnovna društvena skupina, povezana srodstvom, utemeljena na braku i zajedničkom životu užega kruga srodnika, prije svega roditelja, koji vode brigu o djeci (svojoj ili posvojenoj) te ih odgajaju. Dakle, za obitelj možemo reći da je vrsta sporazuma između dva pojedinca koji se obvezuju jedno drugom te zajedničkom potomstvu, što podrazumijeva podršku i brigu o ostalim članovima te iste obitelji. Rosić i Zloković (2002) navode da je obitelj prva i najvažnija škola života u kojoj dijete stječe prva znanja, vještine, umijeće i navike. Prva životna iskustva dijete će u pravilu proživjeti unutar obitelji. U tome se krije važnost uloge obitelji, jer upravo će ta prva (ali i kasnija) obiteljska iskustva ostaviti trag na djetetu koje će jednog dana biti oformljena ličnost i vjerojatno, kao takvo, stvarati vlastitu obitelj.

Štalekar (2010) govori o razlikama između zdrave i disfunkcionalne obitelji. Glavni uvjet za funkcionalnu i zdravu obitelj prvenstveno je stabilan bračni odnos između partnera. Kao odlike stabilnog partnerskog odnosa navodi: predanost, ljubav, odanost, međuovisnost, uzajamnost i brižnost. Zreli su partneri sposobni očuvati jasne granice svojih individualnosti, što je preduvjet za empatiju i suosjećanje. Komunikacija je u ovakvim obiteljima jasna, osjećaji se slobodno izražavaju, a nesporazumi se rješavaju dogovorom i kompromisima. Članak 4. Obiteljskog zakona (2020) navodi solidarnost kao osnovno načelo obiteljskog života. Solidarnost podrazumijeva međusobno poštovanje i pomaganje između svih članova obitelji. S druge strane, disfunkcionalne obitelji malo je teže definirati jer je bezbroj mogućih uzroka i načina na koje se obiteljska disfunkcija manifestira. Poznatim riječima Tolstoja: „Sve sretne obitelji nalik su jedna na drugu, svaka nesretna obitelj nesretna je na svoj način.“ Štalekar (2010) spominje sljedeće pokazatelje disfunkcionalnosti unutar obitelji: poremećaj strukture obitelji, poremećaj granica, uloga i vodstva, neprirodne saveze, neuspjehe u postavljanju i rješavanju problema, poteškoće u komunikaciji i ekspresiji emocija. Navodi kako su teško disfunkcionalne obitelji nefleksibilne i teško se adaptiraju na promjene, ne mijenjaju se u skladu s razvojnim potrebama, utjecajima i događajima iz okoline. Obiteljska su pravila u ovakvim obiteljima ili kruto postavljena ili ih niti nema (L'Abate, 1998; prema

Štalekar, 2010). Obiteljski zakon (2020) navodi nasilje u obitelji kao najgrublju povredu obiteljskih načela.

Razinu zdravlja ili disfunkcije obitelji možemo promatrati kroz uspješnost obitelji da ispuni previđene funkcije obitelji (Ooms, 1996; Ferić, Maurović i Žižak, 2016). Neke od obiteljskih funkcija, prema Oomsu (1996; prema Ferić i sur, 2016) su: kreiranje obitelji i definiranje uloga članova obitelji; njegovanje i socijalizacija članova obitelji; ekonomska podrška te zaštita ranjivih članova. Zaštita ranjivih članova odnosi se najprije redu na one koji nisu u mogućnosti zaštititi sami sebe, a to su u prvom redu djeca.

Prva asocijacija na riječ obitelj bit će zajednica dvaju partnera (muškarca i žene) i njihove djece (dvo generacijska obitelj), ponekad i šire obitelji (baka, djed, braća ili sestre jednog ili drugog partnera; tj. tro generacijska obitelj). No, postoje i alternativni oblici obitelji.

Osim navedene dvoroditeljske obitelji s dva biološka roditelja, Čudina-Obradović i Obradović (2006) navode i dvoroditeljske obitelji s dva adoptivna roditelja, jednoroditeljske obitelji s podjednakom podjelom roditeljstva između oca i majke, jednoroditeljske obitelji s majkom kao glavom obitelji bez kontakta s ocem, jednoroditeljske obitelji s majkom kao glavom obitelji bez poznatog oca, jednoroditeljske obitelji s ocem kao glavom obitelji, dvoroditeljske obitelji s majkom i poočimom, dvoroditeljske obitelji s ocem i pomajkom i jednoroditeljske obitelji unutar majčine roditeljske obitelji.

Obiteljski zakon (2020) ne nudi jasnu definiciju toga što je obitelj, umjesto toga, stavlja povećalo na odnose unutar obitelji; odnos između partnera te odnos roditelja prema djetetu. Specifičnost obitelji kao zajednice jesu jasne uloge koje svaki od sudionika ima. Roditelji imaju ulogu majke i oca čija je obveza odgajati i brinuti o potrebama i sigurnosti djece, a zadaća djeteta je razvijati se unutar obitelji pod autoritetom roditelja. Kao najteži i najštetniji oblik zamjene uloga opisuje se parentifikacija djeteta. (Štalekar, 2010).

2.1. Obiteljske teorije

Obzirom da obiteljski život sačinjava velik i važan dio ljudskog postojanja, brojne su psihološke, socijalne, biološke, feminističke i druge teorije koje ga pokušavaju definirati i objasniti. Svaka od postojećih teorija ima uporište u stvarnosti te je iskoristiva za objašnjavanje dijelova i cjeline specifičnih fenomena. Teorije predstavljaju osnovu za razumijevanje obiteljskih odnosa i procesa. U ovom poglavlju bit će opisane teorija privrženosti, bihevioralne teorije, teorija ekosustava te teorija obiteljskog stresa.

2.1.1. Teorija privrženosti

Krajem 1950-tih godina psihijatar John Bowlby i psihologinja Mary Ainsworth tražili su odgovor na pitanje kako nastaje povezanost između roditelja i djeteta, o čemu ovisi i kako se ta prva povezanost odražava u ostalim djetetovim odnosima. Bowlby (1969; prema Ajduković, 2007) prepoznaje tu vrstu prve povezanosti kao pojam privrženosti. U ovoj teoriji pojam privrženosti odnosi se na emocionalnu povezanost koja se već u dojenačkoj dobi stvara između djeteta i roditelja. Bowlbyjevim istraživanjima nastaje teorija privrženosti u kojoj se naglašava važnost stvaranja ranih veza i kvalitete brige u dojenačkoj dobi u stvaranju temelja za kasnije funkcioniranje pojedinca i formiranje privrženog ponašanja. I danas su važna 2 saznanja iz teorije privrženosti: (1) djeca imaju potrebu za roditeljima jednako kako imaju i potrebu za hranjenjem; te (2) značajno odvajanje od roditelja stvara za dijete psihološku traumu (Bowlby, 1969; prema Ajduković, 2007). Privrženost se kod djece pojavljuje kao vid pokušaja preživljavanja. Dijete u procesu stvaranja privrženosti traži odraslu, sigurnu osobu koja će odgovarati na njegove razvojne potrebe. Privrženost također određuje kakav će biti odgovor djeteta na gubitak/odlazak roditelja. Osoba s kojom se stvara veza privrženosti naziva se figura privrženosti (Ajduković, 2007). Daljnjim istraživanjima unutar ove teorije iskristaliziralo se postojanje nekoliko stilova privrženosti. Stil privrženosti ovisit će o učestalosti i načinu na koji značajne osobe odgovaraju na njegove potrebe u datom trenutku, a utjecat će na djetetovo kasnije emocionalno funkcioniranje, odnos prema sebi i odnose s drugim ljudima. Privrženost se u globalu dijeli na sigurnu i nesigurnu privrženost. Kasnije se ovi pojmovi detaljnije objašnjavaju kroz iduću kategorizaciju: (A) anksiozno-izbjegavajuća privrženost (B) sigurna privrženost, (C) anksiozno-opiruća privrženost te (D) dezorganizirano-dezorijentirana privrženost (Holden, 2019). Ukoliko dijete smatra kako skrbnik dovoljno dobro zadovoljava njegove potrebe, doći će do stvaranja sigurne privrženosti koje podrazumijeva djetetov osjećaj da se na figuru privrženosti ono može osloniti. Ukoliko te potrebe nisu dovoljno dobro zadovoljene ili dijete osjeti izbjegavanje, opiranje ili zlostavljanje od strane roditelja, ono stvara novu vrstu privrženosti koja će mu pomoći da bolje navigira svoje potrebe te se bolje nosi s takvim ponašanjem skrbnika.

Sigurna privrženost ili B tip najčešća je vrsta privrženosti sa 60-65% djece u općoj populaciji koja pokazuju ovu vrstu privrženosti (Ajduković, 2007). Sigurna privrženost nastaje ukoliko je skrbnik dovoljno osjetljiv na potrebe djeteta, prepoznaje ih te reagira na iste. U ovoj situaciji dijete stvara sliku o svijetu oko sebe – „Moje su potrebe bitne, a drugi su ljudi pouzdani“. Djeca sa sigurnom privrženosti sigurni su u odnos sa skrbnikom, imaju

povjerenje u druge ljude, rado istražuju nove situacije, a u kasnijoj dobi imaju bolje odnose s vršnjacima, veze im duže traju te su sretniji u njima, a imaju i bliske prijatelje kojima vjeruju (Ajduković, 2007).

Anksiozno-izbjegavajuća privrženost ili A tip (20-25% djece u populaciji) nastaje u odnosima gdje roditelj učestalo i dosljedno odbacuje dijete i ne zadovoljava njegove potrebe. U ovakvim će odnosima dijete stvoriti emocionalni razmak od roditelja koji će ga štiti od odbacivanja. Dijete stvara sliku o sebi i svijetu oko sebe – „Ja sam nepoželjan, a drugi su nepouzdati.“. Ovo će dijete u kasnijoj dobi izbjegavati emocionalnu bliskost u odnosima zbog nedostatka povjerenja, te se javljaju destruktivna ponašanja često u vidu antisocijalnog i delinkventnog ponašanja (Ajduković, 2007).

Anksiozno-opiruća privrženost ili C tip (8-15% djece) javlja se u odnosima gdje su roditelji nedosljedni u zadovoljavanju dječjih potreba, to jest, nekada odbijaju, a nekada prihvaćaju dijete. Zbog takvih skrbnikovih reakcija, dijete će biti bojažljivo u kontaktu s njim, iz razloga jer ne zna kakvu će reakciju u kojoj situaciji dobiti. Ovo će dijete stvoriti sljedeću sliku o svijetu – Ja sam nesiguran i bojažljiv, a drugi su nepouzdati. Ono će u velikom dijelu u situacijama istraživanja i rješavanja problema ovisiti najprije o reakcijama figure privrženosti, a kasnije o reakcijama ljudi oko njega. Česta je povećana osjetljivost na stres te emocionalna nestabilnost kao rezultat jake ovisnosti o reakcijama i raspoloženjima drugih (Ajduković, 2007).

Dezorganizirano-dezorijentirana privrženost ili D tip podrazumijeva u potpunosti kontradiktorna ponašanja djeteta u odnosu s roditeljem, ono može istovremeno pokazivati bliskost i odbijanje skrbnika. Ovakva su djeca vrlo zastrašena u kontaktu sa skrbnikom, ne traže podršku skrbnika u stanju nelagode i radije će biti u prisutnosti strane osobe nego vlastitog skrbnika. Uzrok ovom tipu privrženosti najčešće je povijest zlostavljanja od strane skrbnika. Ova djeca osjećaju se nevoljeno, imaju ozbiljne probleme u ponašanju te poteškoće u socijalnim odnosima u vidu neprilagođene komunikacije i nepovjerenja (Ajduković, 2007).

Izostanak privrženosti vidljiv je najčešće kod djece koja su odrasla unutar socijalnih institucija bez odgovarajuće socijalne skrbi te su imala niz različitih njegovatelja. Privrženost može izostati i u slučajevima gdje su roditelji teški ovisnici ili imaju teška psihička oboljenja (Ajduković, 2007).

Prema Rutter (1995; prema Ajduković, 2007), djeca između šest mjeseci i četiri godine starosti najviše su pogođena odvajanjem od figure privrženosti budući da uz nju vežu vlastitu autonomiju. Ukoliko dođe do odvajanja, djeca su u tom razdoblju, zbog nedovoljno razvijenih kognitivnih sposobnosti, sklona okrivljavati same sebe zbog iste. Važnost stvaranja sigurne privrženosti i prisutnost roditelja u životu djeteta kroz istraživanja privrženosti pokazuje se vrlo bitnom. Ne samo da će vrsta privrženosti koja se razvije u ranom djetinjstvu određivati odnos između roditelja i djeteta, imat će utjecaj i na odnose djeteta s drugim ljudima, sa svijetom oko sebe i samim sobom. Implikacije rane privrženosti očitavati će se najprije u odnosima s vršnjacima i učiteljima, a kasnije i s romantičnim partnerima te u načinu odgoja vlastite djece (Holden, 2019). Vrsta privrženosti sa primarnim skrbnikom direktno utječe na djetetovo viđenje samog sebe i samopoštovanje. Važnost odnosa s figurom privrženosti vidimo i u činjenici da će djeca koja su bila zlostavljana od strane roditelja razviti neku vrstu privrženosti prema roditelju (koja će vjerojatno biti nesigurna) te i dalje pokazivati znakove očaja nakon odvajanja od tog istog roditelja (Aldgate i Jones, 2004; prema Ajduković, 2007). Roditelji (ne)stvaranjem privrženosti kod djeteta stvaraju (ne)siguran oslonac za daljnje istraživanje svijeta. Dijete sa sigurnom privrženosti znat će da se u neugodnim situacijama može okrenuti roditelju ukoliko mu je potrebna zaštita.

2.1.2. Bihevioralne teorije

Bihevioralne teorije proučavaju ljudsko ponašanje i procese kroz koje se specifično ponašanje formira. Bihevioralne teorije zasnivaju se na konstruktima klasičnog i operantnog uvjetovanja. John B. Watson, koji se još naziva i „ocem biheviorizma“, smatrao je da je ono što će od jedne osobe napraviti biznismena, od druge znanstvenika, a od treće kradljivca, upravo sve ono što individua doživi nakon rođenja (Holden, 2019).

B. F. Skinner prvi je uveo pojam operantnog uvjetovanja. Operantno uvjetovanje podrazumijeva postojanje pozitivnog potkrepljenja ili kazne nakon određenog ponašanja čija je uloga poticati na ponavljanje ili prestanak tog ponašanja. Na primjer, ukoliko dijete pospremi svoju sobu i dobije slatkiš kao nagradu, ono će spremanje sobe gledati kao pozitivno ponašanje te će se povećati želja da to isto ponašanje ponovi kako bi ponovno dobio pozitivno potkrepljenje u obliku slatkiša. Ukoliko to isto dijete odbija pospremiti svoju sobu ili načini još veći nered, može uslijediti kazna u obliku oduzimanja prava na korištenje mobitela. U ovom će slučaju dijete povezati odbijanje spremanja sobe sa negativnim posljedicama te će, kako bi izbjeglo kaznu, smanjiti učestalost takvog ponašanja. Moguće je da će roditelji, ne

znajući principe operantnog uvjetovanja, potkrijepiti nepoželjna ponašanja. Na primjer, ukoliko dijete u trgovini vrišti i plače jer želi da mu roditelj kupi slatkiš. Roditelj će nakon izvjesnog vremena odustati i kupiti slatkiš samo da plakanje prestane. Na taj način pozitivno potkrepljuje i povećava vjerojatnost ponavljanja nepoželjnog ponašanja. Dakle, operantno uvjetovanje utječe na stvaranje specifičnih obrazaca ponašanja. U djetinjstvu, osobe koje će najčešće zadavati potkrepljenja ili kazne upravo su roditelji. Dakle, roditelji su ti koji imaju najveći utjecaj na to kakve će obrasce ponašanja, navike, a samim time i načine razmišljanja djeca usvojiti. Potkrepljivanje ponašanja djece imat će velik utjecaj na tijek njihovog života, te je to još jedan od načina na koji roditelji oblikuju živote svoje djece.

2.1.3. Teorija ekosustava

Teorija ekosustava Uriea Bronfenbrennera predlaže postojanje različitih ekosustava unutar kojih svaki pojedinac postoji, a između svakog sustava i pojedinca postoji određena razina interakcije (White, Martin i Adamsons, 2018). Tako svaki sustav utječe na pojedinca, njegov život, odluke i mogućnosti, a svaki pojedinac ima priliku da utječe na funkcioniranje sustava. Sustavi su sljedeći: mikrosustav, mezosustav, egzosustav, makrosustav, kronosustav (White, Martin i Adamsons, 2018). Sustave možemo zamisliti kao koncentrične kružnice koje se povećavaju, a svaka iduća kružnica (sustav) u sebi sadrži prethodne kružnice (sustave). U centru svih kružnica nalazi se pojedinac. Najmanja kružnica koja obuhvaća pojedinca je mikrosustav. Mikrosustav obuhvaća sve one zajednice i institucije koje najizravnije utječu na djetetov rast i razvoj (obitelj, škola, susjedstvo, vršnjaci i slično). Članovi mikrosustava imaju najveći i najdirektniji utjecaj na pojedinca. Mezosustav povezuje različite mikrosustave u kojima se pojedinac nalazi (povezanost obitelj-škola, vršnjaci-obitelj i slično). Egzosustav utječe na pojedinca, mikrosustav i mezosustav. On se sastoji od društvenih okruženja koja direktno ne uključuju pojedinca, ali mogu imati utjecaj na njegov život (na primjer, radno mjesto roditelja). Makrosustav obuhvaća i ima utjecaja na sve do sad navedene sustave te predstavlja sveobuhvatnu kulturu društva u kojem pojedinac odrasta i živi. Društveni kontekst svakog pojedinca razlikuje se prema geografskom položaju (državi u kojoj živi), socioekonomskom statusu, etničkoj pripadnosti i drugim društvenim obilježjima. Posljednji, kronosustav, obuhvaća sve važne događaje, promjene i krize koje su izvan moći pojedinca, a mogu imati utjecaja na njega (White, Martin i Adamsons, 2018).

2.1.4. Model obiteljskog stresa

Obiteljski stres podrazumijeva promjenu koja se događa unutar obitelji. Navedenu promjenu potaknut će stresori; događaji i situacije dovoljno velike da promijene način funkcioniranja obiteljskog sistema. Ovu teoriju među prvima predstavlja Reuben Hill krajem 40-ih godina prošlog stoljeća kroz takozvani ABC-X model. Navedeni model je kroz godine, uz očekivane preinake, ostao relevantan i danas. Naziv dobiva iz komponenata koje sačinjavaju teoriju: faktor A (stresor koji izaziva krizu i s njom povezane poteškoće), koji je u interakciji s faktorom B (obiteljski resursi za suočavanje s krizom) te faktorom C (način na koji obitelj definira i gleda na stresor) kako bi se proizveo ishod X (kriza) (Hill, 1949; prema White, Martin i Adamsons, 2018). Boss (1987; prema Malia, 2016) stresor definira kao događaji koji ima potencijal da uzrokuje promjenu (krizu), no neće ju nužno uvijek uzrokovati. Boss (2002; prema Malia, 2006) razlikuje stresore na nekoliko razina; prema: izvoru (unutarnji ili vanjski), vrsti (normativni ili katastrofični, očekivani ili neočekivani, jasan ili nejasan i slično), trajanju (kronični ili akutni) te pojavnosti (kumulativni ili izolirani). Ponekad stresor ne mora biti vrlo značajan događaj koji sam po sebi izaziva promjenu u obiteljskom sustavu, moguće je da će promjenu izazvati akumuliranje različitih manjih i većih stresora. Boss (2002; prema Malia, 2006) iznosi kako su obitelji koje dožive novi stresor u trenutku kada se još uvijek nose s prijašnjim stresorima u lošijoj situaciji od onih obitelji koje su se adekvatno pobrinule za nošenje s prijašnjim stresorima.

Način na koji će se obitelj nositi sa datim stresorima i ishod stresnih obiteljskih situacija ovisi o otpornosti pojedinačne obitelji. Obiteljska otpornost je koncept koji podrazumijeva karakteristike, i svojstva obitelji koje im pomažu da budu otporni na poremećaje u funkcioniranju obitelji uzrokovane promjenama te prilagodljivi u kriznim situacijama (Malia, 2006). Walsh (2006; prema Berc, 2012) navodi da će razina obiteljske otpornosti na stresore ovisiti o načinu na koji se obitelj : (1) uspješno nosi s otežavajućim okolnostima; (2) štiti od djelovanja stresa; (3) funkcionalno organizira; (4) uspijeva nastaviti svakodnevni život tijekom trajanja stresne situacije. Silberberg (2001; prema Berc, 2012) navodi osam snaga obitelji u koje spada i koncept obiteljske otpornosti: adekvatna komunikacija, osjećaj zajedništva, uključivanje u zajedničke aktivnosti, povezanost, podrška, poštovanje, predanost i otpornost. Ukoliko u svakodnevnom funkcioniranju postoje navedene obiteljske snage, a osobito u trenucima obiteljskog stresa ili krize, stresor će imati manji utjecaj i načiniti manju promjenu dosadašnjem funkcioniranju obiteljskog sustava.

3. RODITELJSTVO

Roditeljem se postaje rođenjem prvog djeteta. Ovo je iskustvo za većinu roditelja vrlo značajno i mijenja stil života kojim su do toga trenutka živjeli.

Postoje minimalni standardi koje svaki roditelj mora ispunjavati kako bi mogao pravilno ispunjavati svoju roditeljsku obvezu. Ovi su standardi u Republici Hrvatskoj opisani u Obiteljskom zakonu. Članak 91. Obiteljskog zakona (2020) objašnjava da roditeljsku skrb čine odgovornosti, dužnosti i prava roditelja, u svrhu zaštite i promicanja djetetovih osobnih i imovinskih prava te dobrobiti. Roditeljsku skrb roditelji su dužni ostvarivati u skladu s djetetovim razvojnim potrebama i mogućnostima.

Prava i dužnosti koja sačinjavaju srž roditeljske skrbi u Hrvatskoj su definirana unutar Obiteljskog zakona kroz sljedeće četiri domene: (1) zdravlje, razvoj, njega i zaštita, (2) odgoj i obrazovanje, (3) ostvarivanje osobnih odnosa te (4) određivanje mjesta stanovanja (članak 92. Obiteljskog zakona, 2020).

Članak 93. Obiteljskog zakona (2020) odnosi se na dužnost održavanja zdravlja, razvoja, njege i zaštite djeteta od strane roditelja. Prema navedenom članku, roditelji su dužni odgovorni skrbiti se o zdravlju djeteta te mu omogućiti korištenje mjera za unaprjeđenje zdravlja i ozdravljenje u slučaju bolesti, dužni su čuvati i njegovati dijete i skrbiti se o njegovim potrebama, te su dužni štiti dijete od ponižavajućih postupaka i tjelesnog kažnjavanja drugih osoba.

Članak 94. Obiteljskog zakona (2020) odnosi se na dužnost brige o odgoju i obrazovanju djeteta. Prema navedenom članku odgoj djeteta mora biti u skladu s dobi djeteta te njegovom zrelošću, ali i u skladu s pravom djeteta na slobodu savjesti, vjerskog ili drugog uvjerenja. Roditelji ne smiju tjelesno kažnjavati dijete, postupati ponižavajuće prema njemu niti primjenjivati psihičku prisilu i ujedno su ga dužni štiti od takvog postupanja drugih osoba. Obavezni su brinuti se o svestranom i redovitom obrazovanju svojeg djeteta.

Članak 95. Obiteljskog zakona (2020) odnosi se na ostvarivanje osobnih odnosa s djetetom. Prema navedenom članku, roditelj koji ne stanuje s djetetom ima pravo i dužnost ostvarivati osobne odnose s djetetom, osim ako mu je to zabranjeno ili ograničeno sudskom odlukom. Roditelj koji stanuje s djetetom ima dužnost i odgovornost omogućiti i poticati ostvarivanje osobnih odnosa s drugim roditeljem.

Članak 96. uređuje određivanje mjesta stanovanja djeteta (Obiteljski zakon, 2020). Prema navedenom članku, mjesto stanovanja djeteta jest prebivalište ili boravište njegovih

roditelja, a, ukoliko roditelji ne stanuju zajedno, dijete može imati mjesto stanovanja kod samo jednog roditelja.

3.1. Roditeljski stilovi

Brojni su faktori koji će utjecati na stil roditeljstva i način odgoja djece. Najistaknutija podjela roditeljskih stilova prepoznata je prije polovice stoljeća (Baumrind, 1971) te opisuje autoritarni, autoritativni i permisivni stil. Danas se uz ova tri stila skoro uvijek spominje i četvrti, zanemarujući stil (Maccoby i Martin, 1983). Bitno je napomenuti da su rijetki stvarni slučajevi gdje roditelji pokazuju „čistu sliku“ jednog od navedenih roditeljskih stilova; u većini slučajeva radi se o mješavini dvaju ili više stilova, no jedan od stilova većinom će se isticati kao najzastupljeniji.

Stilove možemo gledati kao točke na grafu u kojem jedna od osi predstavlja razinu kontrole (postavljanja granica/nadzora), a druga os predstavlja razinu topline (responzivnosti na potrebe/emocionalne uključenosti). Kao najadekvatniji roditeljski stil dosljedno se navodi autoritativni roditeljski stil koji podrazumijeva visoku razinu kontrole, ali i visoku razinu topline i razumijevanja. Preostala tri stila imaju više mana no vrlina i samim time u većoj razini koreliraju s kasnijim problemima u ponašanju kod djece (Maccoby i Martin, 1983).

3.2. Jednoroditeljske obitelji

U Europskoj uniji 15% djece, odnosno 27% djece u SAD-u odrasta u jednoroditeljskim obiteljima (Eurostat, 2016.; Kroese i sur., 2020). Neki od razloga zašto jednoroditeljske obitelji nastaju su: rastava ili prekid roditelja, smrt jednog od roditelja, nepoznavanje oca, rođenje ili posvojenje u jednoroditeljsku obitelj (osobni odabir jednoroditeljstva). Iako odlazak jednog od roditelja na izvršavanje kazne zatvora ne spada pod navedene razloge, on podrazumijeva stalno izbjivanje jednog od roditelja te sudjelovanje u odgoju sa daljine te stoga može predstavljati vid privremene jednoroditeljske obitelji.

Jednoroditeljstvo podrazumijeva gubitak ili nepostojanje prihoda drugog roditelja, nedostatak mogućnosti da drugi roditelj čuva dijete, moguć osjećaj napuštenosti kod djeteta i druge probleme. Vjerojatnije je da će samohrani roditelji raditi više sati kako bi osigurali sredstva za sebe i dijete. Često zbog toga neće imati dovoljno vremena pomoći djetetu u školskim obavezama, vremena da ga nadzire ili da provodi kvalitetno vrijeme s djetetom.

Istraživanja pokazuju da će djeca iz različitih tipova jednoroditeljskih obitelji pokazivati različite načine slabije školske prilagodbe (tj. djeca razvedenih roditelja imaju značajno više problema s neprimjerenim i ometajućim ponašanjem nego djeca preminulih roditelja ili djeca s oba roditelja, a djeca iz jednoroditeljskih obitelji koja je nastala smrću roditelja pokazuju višu razinu sramežljivosti i anksioznosti od druge djece (Felner i sur., 1981; prema Kroese i sur., 2020).

Rezultati studije (Kroese i sur. 2020.) sugeriraju da postoji pozitivna korelacija između odrastanja u obitelji s jednim roditeljem i uključenosti adolescenata u činjenje kaznenih djela što je u skladu s rezultatima nekih prijašnjih studija. Juby i Farrington (2001; prema Kroese i sur., 2020.) pokazali su da izvješća o maloljetničkim osudama sugeriraju da su adolescenti iz obitelji s razvedenim roditeljima činili više kaznenih djela nego adolescenti iz obitelji gdje je postojala smrt roditelja. Rezultati druge studije na privremenim jednoroditeljskim obiteljima čiji je uzrok zatvaranje oca (Lowenstein, 1986) pokazuju da su u oko 40% proučavanih obitelji djeca su doživjela emocionalne i interakcijske poteškoće i u oko 20% probleme u ponašanju.

Hilton i sur. (2001; prema Schmuck, 2013) u svom istraživanju pronašli su veću incidenciju internaliziranih problema u ponašanju (npr. anksioznost, depresija i povlačenje) kod djece iz jednoroditeljskih obitelji nego kod djece s oba roditelja.

No, činjenica da dijete odrasta u jednoroditeljskoj obitelji ne mora značiti da se moraju pojaviti problemi u djetetovom funkcioniranju. U navedenom istraživanju, Hilton i suradnici (2001; prema Schmuck, 2013) također došli do spoznaje da se djeca samohranih roditelja i djeca iz obitelji sa oba roditelja ne razlikuju u samopoštovanju, kompetenciji za društvene odnose, izvannastavnim aktivnostima, školskom uspjehu ili zdravstvenom stanju.

Djeca odgajana sa samohranim roditeljima koja imaju nekakav kontakt sa oba roditelja pokazuju manje problema u ponašanju od djece odgojene u jednoroditeljskim obiteljima bez ikakvog doticaja s roditeljem koji nema skrbništvo (Jackson i sur., 2010; prema Schmuck,

2013). Ovakav scenarij nije moguć u obiteljima gdje je jedan od roditelja preminuo no moguć je u situacijama rastave ili odlaska jednog od roditelja u zatvor.

Schmuck (2013) je testirao učestale tvrdnje koje podrazumijevaju negativne posljedice jednoroditeljskih obitelji. Navodi kako je u većini dosadašnjih studija izostalo uzimanje u obzir obiteljskih kriza i trauma koje prethode uzroku samohranog roditeljstva. Navodi kako problem nije u činjenici da dijete ima samo jednog roditelja nego u traumatskim događajima koji joj prethode te načinu na koji se roditelj/i s tom situacijom nose. Čak štoviše, nalazi istraživanja sa djecom samohranih roditelja koja nisu doživjela traumatizirajući događaj, pokazuju da djeca iz jendoroditeljskih obitelji ne pokazuju niti eksternalizirane niti internalizirane razlike u ponašanju u odnosu na svoje vršnjake iz obitelji s dva roditelja (Golombok i sur., 1997; prema Schmuck, 2013).

3.3. Odrastanje bez oba roditelja

UNICEF (2010) definira djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi kao svu djecu o kojoj se svakodnevno i tijekom noći ne skrbi barem jedan od roditelja, iz bilo kojeg razloga i pod bilo kojim uvjetima. Moguće je da će dijete biti bez odgovarajuće roditeljske skrbi odlaskom roditelja u zatvor. Ajduković, Sladović Franz i Kregar (2005; prema Sovar, 2015) navode kako je 5,5% djece u dječjim domovima ondje zbog zatvaranja roditelja. Mogući razlozi tome su: i drugi roditelj je na izdržavanju kazne zatvora, drugi roditelj nije poznat djetetu ili nije uključen u odgoj, drugi roditelj je preminuo, drugi roditelj nije sposoban brinuti se sam o djetetu bilo zbog teške bolesti, ovisnosti o alkoholu ili drogama ili nekog drugog razloga, te drugi mogući razlozi. Koji god da je razlog, niti jedno dijete niti u jednom trenutku ne smije biti bez potpore i zaštite zakonskog skrbnika ili druge ovlaštene odgovorne odrasle osobe ili mjerodavnog javnog tijela (UNICEF, 2010). Dakle, u ovim slučajevima, potrebno je za dijete pronaći alternativnu skrb. Alternativna skrb može se organizirati kroz neformalnu i formalnu skrb. Neformalna skrb podrazumijeva skrb rođaka ili prijatelja na inicijativu djeteta, njegovih roditelja ili neke druge osobe bez da je takvu skrb odredilo propisno ovlašteno tijelo. Formalna skrb također podrazumijeva oblike skrbi u obiteljskom okruženju (udomljenje i domovi obiteljskog tipa), uz uvjet da ih je naložilo ovlašteno tijelo, a podrazumijeva i sve oblike skrbi u institucionalnom okruženju (dječji domovi). U UNICEF-ovim smjernicama za alternativnu skrb (2010) stoji kako je rodbinska (neformalna) skrb poželjnija za mlađu djecu (osobito onu ispod tri godine). Smatra se da trajne posljedice za dijete u vidu psiholoških, socijalnih, i neuroloških problema nastaju već nakon dva mjeseca boravka u institucijskome

okruženju (Sladović Franz, Kregar Orešković, Vejmelka, 2007; prema Tustonja, Stanić i Čuljak, 2021). Prema istraživanju (Žic-Grgat i Jelavić, 2005; prema Tustonja i sur., 2021) omjer broja djece i broja stručnih djelatnika u institucijama za alternativnu skrb u Hrvatskoj kreće se od 2,5 do čak 9 djece na jednoga stručnog djelatnika. Jedna od posljedica odrastanja bez roditeljske skrbi može biti nerazvijanje niti jednog od oblika privrženosti, niti sigurne niti nesigurne (Tustonja i sur., 2021; Ajduković, 2007). Istraživanja s djecom bez stvorene privrženosti pokazuju da se kod ove djece pojavljuje niz razvojnih oštećenja, problemi u socijalnim odnosima te manjak interesa za stvaranjem socijalnih odnosa, kognitivne poteškoće te poteškoće s kontrolom impulsa i agresivnog ponašanja (Ajduković, 2007). Ajduković i suradnici (2008) ukazuju na to da djeca u dječjim domovima pokazuju značajno višu razinu depresije te internaliziranih i eksternaliziranih problema u ponašanju, a imaju nižu razinu samopoštovanja i negativniju sliku o sebi. Djeca smještena u institucije u ranoj životnoj dobi češće su fizički slabije razvijena od ostale djece, češće imaju probleme s vidom i sluhom, kasne u motoričkom razvoju te se češće se razbolijevaju (Rich, 2012; prema Sovar, 2015). Također djeca u institucijama pokazivat će češće slabiji kognitivni razvoj i lošije rezultate na IQ testu (Johanson, Brown i Hamilton-Giachristis, 2006; prema Sovar, 2015). Za razliku od djece koja žive u obiteljima koja postižu prosječni rezultat od 100, djeca u instituciji postižu prosječni rezultat od 73. Osim navedenih posljedica, djeca koja su u institucijama socijalne skrbi vrlo često imaju malo ili nimalo kontakta s vlastitom obitelji nakon institucionalizacije (Sovar, 2015). Unutar samih institucija, ponekad je prisutna i negativna psihosocijalna klima koja podrazumijeva hladne odnose te nasilje unutar institucije (koje se često javlja između samih korisnika) (Sovar, 2015).

Sumirano, negativni segmenti alternativne skrbi u vidu institucionalizacije su: prevelik broj djece s obzirom na broj stručnih osoba što onemogućuje kvalitetno individualno poklanjanje pozornosti, često mijenjanje odgajatelja što onemogućava stvaranje privrženosti, nasilje unutar institucije, manjak kontakta s obitelji i vršnjacima, stigmatizacija zbog boravka u instituciji i drugi. Kod drugih oblika alternativne skrbi teže je generalizirati obzirom da će svako obiteljsko okruženje biti drugačije i ovisno o osobinama pojedine obitelji. Činjenica da dijete mijenja svoje boravište, a moguće i školu i prijatelje te je primorano snaći se u novoj situaciji, već će i samo dovoljno utjecati na njegov osjećaj sigurnosti.

4. IZVRŠAVANJE KAZNE ZATVORA

Prema ZIKZ-u (NN 14/21) kaznu zatvora izvršavaju punoljetne osobe kojima je izrečena kazna zatvora u kaznenom, prekršajnom ili drugom sudskom postupku te punoljetne osobe kojima je izrečena novčana kazna zamijenjena kaznom zatvora. Osobama lišenim slobode smatraju se osobe kojima je određen istražni zatvor, prekršajno zadržavanje, kazna zatvora u kaznenom, prekršajnom ili drugom sudskom postupku ili je izrečena novčana kazna zamijenjena kaznom zatvora. Nadalje, osuđenik je osoba kojoj je pravomoćno izrečena kazna zatvora, a ne nalazi se na izvršavanju kazne u kaznionici ili zatvoru, osoba kojoj je odobren prekid izvršavanja kazne ili je uvjetno otpuštena, a zatvorenik je osoba kojoj je izrečena kazna zatvora zbog kaznenog djela i koja se nalazi na izvršavanju kazne zatvora u kaznionici ili zatvoru. Izvršavanje kazne zatvora započinje nakon što odluka o kazni postane pravomoćna i izvršna, a sam početak izvršavanja kazne zatvora može se odgoditi zbog određenih uvjeta, sukladno ZIKZ-u, a u koje između ostalog spadaju i sljedeći razlozi: dijete mlađe od godinu dana o kojem osuđenik skrbi, trudnoća osuđenice ako do poroda ne preostaje više od šest mjeseci, rizična trudnoće osuđenice, potreba osiguranja skrbi i uzdržavanja djeteta ili osiguranja skrbi drugog člana obitelji koji nije sposoban skrbiti se o sebi.

Izdržavanje kazne zatvora danas je puno humanije i zakonski uređenije nego je ono bilo u ljudskoj povijesti. Tako se danas zatvoreniku jamči potpuno poštovanje njegovog ljudskog dostojanstva dok boravi u zatvoru te je bilo koja vrsta diskriminacije protiv njih izričito zabranjena (ZIKZ, NN 14/21). Ukoliko su prava zatvorenika na bilo koji način povrijeđena, zatvorenik ima pravo podnijeti pritužbu upravitelju ustanove u kojoj izdržava kaznu.

U Republici Hrvatskoj zatvorski sustav sačinjavaju sljedeća tijela: kaznionice, zatvori, odgojni zavodi te Centar za dijagnostiku i Centar za izobrazbu (Ministarstvo pravosuđa, bez dat). Zatvorski sustav spada pod poslove Ministarstva pravosuđa Republike Hrvatske. Pod istu upravu kao i zatvorski sustav spada i sustav probacije koji upravlja izvršavanjem alternativnih sankcija koje podrazumijevaju uvjetovanu slobodu osuđenika.

Zatvorenike se razvrstava u zatvorske ustanove prema njihovim kriminološkim i drugim obilježjima te posebnim potrebama (izrečene sigurnosne mjere, razina rizika za počinjenje stegovnih prekršaja, strukovno osposobljavanje i obrazovanje, opće zdravstveno stanje i liječenje, duljina kazne i dr.). Prema stupnju sigurnosti i ograničenju slobode kretanja zatvorenika kaznionice u koje se smještaju zatvorenici su zatvorenog, poluotvorenog ili otvorenog tipa, a svi su zatvori zatvorenog tipa. Osim procjene rizika, ukoliko se radi o kazni

zatvora u trajanju do šest mjeseci ili osuđenikov neizvršeni dio kazne ne prelazi šest mjeseci, pri odabiru prikladne ustanove za izdržavanje kazne zatvora uzima se u obzir i mjesto prebivališta zatvorenika.

Zatvorsko okruženje za zatvorenike donosi velik broj izazova i zahtijeva prilagodbu novim uvjetima života. Tijekom prilagodbe, pojavljuju se najčešćih pet deprivacija zatvorskog okruženja: gubitak slobode i autonomije, lišavanje materijalnih dobara i usluga, nemogućnost heteroseksualnih odnosa, deprivacija nezavisnosti te nesigurnost u odnosima (Sykes, 1958; prema Špadijer-Džinić i sur., 2009).

No, kazna zatvora ne mora biti u potpunosti negativno iskustvo. Za one zatvorenike koji su voljni, organizirane su razne aktivnosti i programi za samounapređenje kroz tretmanski dio izvršavanja. Tretman u zatvoru sastoji se od općih i posebnih programa tretmana. Opći programi tretmana podrazumijevaju sve one postupke usmjerene prema zatvorenicima u svrhu njihove resocijalizacije. Oni se odnose na rad, obrazovanje i organizaciju slobodnog vremena zatvorenika (Ministarstvo pravosuđa, bez dat). Posebni programi tretmana podrazumijevaju grupni i individualni psihosocijalni tretman zatvorenika te oni stvaraju osnovu za rehabilitaciju i resocijalizaciju zatvorenika. Posebni programi planiraju se ovisno o potrebama zatvorenika, a najčešće podrazumijevaju roditeljske programe, programe vezane za ovisnosti (o drogama, alkoholu i kockanju), tretman vezan za bijes i agresivno ponašanje i slične. Osim navedenih programa tretmana, zatvoreniku se nude i različite aktivnosti unutar institucije u kojoj se nalazi. Tako zatvorenik može sudjelovati u likovnim, tehničkim, glazbenim, literarnim, dramskim, novinarskim, informatičkim i sličnim radionicama, raspravnim klubovima, vježbaonicama i sličnim aktivnostima (ZIKZ, NN 14/21).

5. RODITELJI NA IZVRŠAVANJU KAZNE ZATVORA

Svakog dana, procjenjuje se da 2,1 milijun djece ima roditelja koji se nalazi u jednom od europskih zatvora. (COPE, bez dat)

Prema posljednjem dostupnom Izvješću o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2020. godinu, od ukupno 4408 zatvorenika i maloljetnika koji su u jednom trenu tijekom 2020. godine bili na izvršavanju kazne zatvora, maloljetničkog zatvora, ili odgojne mjere upućivanja u odgojni zavod, njih 35,14% su roditelji maloljetne djece. To jest, u 2020. godini bilo je ukupno 1549 zatvorenika roditelja na izvršavanju kazne zatvora. Konkretno, na

dan 31.12.2020. godine od ukupno 2190 zatvorenika i maloljetnika na izvršavanju, bilo je 29,73% roditelja malodobne djece. Dakle, 31.12.2020. u hrvatskim zatvorima, kaznionicama, maloljetničkim zatvorima i odgojnim zavodima, bio je ukupno 651 zatvorenik roditelj (od toga 1 u maloljetničkom zatvoru, 1 u odgojnom zavodu te ostalih 649 u zatvorima i kaznionicama). Navedeni podaci pokazuju zapanjujuću sliku u kojoj otprilike trećina zatvorenika po odlasku na izvršavanje kazne zatvora u jednu od institucija, napušta barem jedno malodobno dijete.

Od navedene brojke od 651 zatvorenika roditelja, veliku većinu čine muškarci. Točnije 596 muškaraca naprama 53 žene, to jest, 91,55% očeva naprama 8,45% majki. Primjetne razlike u brojnosti očeva i majki na izvršavanju kazne zatvora sukladne su sa podacima o ukupnom broju muškaraca i žena na izvršavanju kazne zatvora. Isto izvješće pokazuje da je u 2020. u Republici Hrvatskoj postotak institucionaliziranih muškaraca 94,27%, dok žene čine samo 5,72% ukupne brojke. Ovaj trend razlike po spolu relativno je stabilan kroz godine.

Procjenjuje se da je tijekom 2015. godine u Republici Hrvatskoj ukupno 12734 djece imalo jednog ili oba roditelja u zatvoru (Udruga RODA, 2016a). U 2012. godini je ta brojka prema procjenama Ureda pravobraniteljice za djecu dosegla čak 18.000 djece (Udruga RODA, 2015.).

Ranije navedenih 651 zatvorenika roditelja 31.12.2020. godine ukupno je imalo 1309 malodobne djece. U prosjeku bi to značilo da je svaki zatvorenik roditelj bio roditelj dvoje djece. Među 596 očeva bilo je 1135 malodobne djece (1,9 djece na jednog zatvorenika), a ukupno 53 majke zatvorenice imale su zajedno 174 djece (3,3 djece na jednu zatvorenicu). Dakle, majke zatvorenice imaju u prosjeku 43% više djece od očeva zatvorenika u 2020. godini. Razlozi zašto žene koje su majke imaju prosječno više djece od muškaraca koji su očevi na izvršavanju kazne zatvora nisu sasvim jasni. Zanimljivo je također da je od ukupnog broja muških zatvorenika (ne uključujući štićenike maloljetnih zatvora i odgojnih zavoda) na dan 31.12.2020. koji iznosi 2014 muškaraca, bilo 596 očeva (ili 29,59%), te 111 žena od kojih su 53 majke (ili 47,75%). Dakle, žene se na izvršavanju kazne zatvora pronađu vrlo rijetko, no veća je mogućnost da će spomenute žene biti majke, dok će ona u slučaju muških zatvorenika biti skoro pa duplo manja. Kada sagledamo podatke iz prijašnjih godina, uočiti ćemo isti trend. Postavlja se pitanje koji je uzrok toj disproportiji.

	31.12.2020.			31.12.2019.			31.12.2018.			31.12.2017.			31.12.2016.		
	M	Ž	U	M	Ž	U	M	Ž	U	M	Ž	U	M	Ž	U
Broj zatvorenika	2014	111	2125	1972	108	2080	2043	105	2148	2114	89	2203	2348	134	2482
Broj roditelja	596	53	649	638	68	706	610	43	653	704	36	740	746	31	777
Udio roditelja u ukupnom broju zatvorenika	29,6%	47,7%	30,5%	32%	62%	33,9%	29,9%	40%	30,4%	33,3%	40,4%	33,5%	31,7%	23,1%	31,3%
Broj djece	1132	173	1305	1233	162	1395	1154	85	1239	1236	78	1314	1346	48	1394
Prosječan broj djece po zatvoreniku	1,8	3,3	2	1,9	2,4	2	1,9	1,9	1,9	1,7	2,1	1,8	1,8	1,5	1,8

Tablica 1

Izvori: Izvješća o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2016.-2020. godinu

U tablici 1 prikazani su dostupni statistički podaci iz hrvatskih zatvora iz posljednjih pet službenih Izvješća o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda. Podaci za 2021. godinu još uvijek nisu dostupni javnosti. Navedeni podaci odnose se na datum 31. prosinca date godine, a ne prikazuju ukupnu strukturu svih zatvorenika koji su u navedenoj godini izvršavali kaznu zatvora. Također u tablici su prikazane brojke vezane isključivo uz osobe koje u Hrvatskoj svoje kazne izvršavanju u zatvorima i kaznionicama, a ne u maloljetničkim zatvorima, odgojnim zavodima i slično. Kroz godine je uočljiv trend ženskih zatvorenica koje u prosjeku češće imaju djecu od muških zatvorenika (izuzev 2016. godine kada su muškarci u zatvorima u prosjeku češće bili roditelji nego žene). Ukoliko se 2016. godina izuzme, od ukupnog broja muških zatvorenika, 31,2% su bili očevi dok je od ukupnog broja ženskih zatvorenica prosječno bilo 47,5% majki. Osim toga, očevi su u prosjeku imali 1,8 djece dok su majke imale prosječno 2,4 djece.

5.1. Majke zatvorenice

Vrste deprivacija koje se kod zatvorenica pojavljuju jednake su kao i kod muških zatvorenika (gubitak slobode i autonomije, lišavanje materijalnih dobara i usluga, nemogućnost heteroseksualnih odnosa, deprivacija nezavisnosti te nesigurnost u odnosima). Ipak, postoje i značajne razlike u značenju koje navedene deprivacije imaju za zatvorenice zbog razlika ženske i muške uloge u društvu. Istraživanje koje su proveli Špadijer-Džinić i sur. 2009. godine pokazalo je šest faktora zatvoreničkih deprivacija kod žena koje su osuđene, a to su: deprivacija majčinstva, autonomije, individualnosti, ljudske pažnje i suosjećanja,

njihove ključne uloge - uloge žene te prijateljskih odnosa. Uočljivo je da je deprivacija majčinstva na prvom mjestu. Najteža deprivacija za zatvorenicu je nemogućnost izvršenja njene ključne društvene uloge žene, majke i domaćice (Špadijer-Džinić i sur., 2009). Majke u zatvoru dosljedno i učestalo navode odvajanje od djece kao jedno od najstresnijih dijelova njihovog zatvorskog iskustva. Henriques već 1982. godine (prema Loper, 2006) izvještava o dosljednim pronalascima vezanim za tjeskobu uzrokovanu odvajanjem od djece te osjećaju vlastite nemogućnosti da ispune svoju roditeljsku ulogu.

Postavlja se pitanje: Koja je razlika između zatvorenica koje su majke i onih koje nisu majke? Istraživanjem (Loper, 2006) je otkriveno da je veća vjerojatnost da će zatvorenice majke biti zatvorene zbog kaznenih djela protiv imovine ili kaznenih djela vezanih uz droge, nego one koje nisu majke i vjerojatnije je da su imali barem jedno sadašnje ili prethodno kazneno djelo povezano sa drogama u njihovoj kriminalnoj povijesti. Obzirom da majke zatvorenice čine „lakša“ kaznena djela, njihove će kazne generalno biti kraće i ranije će se moći vratiti u obiteljsko okruženje. Zatvorenice koje nisu majke vjerojatnije su u zatvoru zbog nasilnih prijestupa (uključujući ubojstvo) nego one koje su majke. Iako postoje razlike između majki i zatvorenica bez djece u kriminalnom ponašanju, obje skupine generalno pokazuju istu razinu prilagodbe zatvorskom okruženju. Jedine razlike u prilagodbi bile su povezane s razinom roditeljskog stresa kod pojedinih majki. Majke koje su prijavile višu razinu roditeljskog stresa imale su i veće poteškoće pri prilagodbi zatvorskim uvjetima. Rezultati također upućuju na to da tretmansi programi namijenjeni majkama u zatvoru mogu biti osobito važni za one žene koje doživljavaju visoke razine roditeljskog stresa i popratnih problema prilagodbe.

U istom istraživanju (Loper, 2006), pronađeno je da više od 70% majki u trenutku istraživanja nisu bile u braku. Ovo je u skladu s drugim istraživanjima koje također pokazuju da većina majki u zatvoru prije zatvora nije bila u braku, te da će djeca zatvorenica najvjerojatnije nakon institucionalizacije majke živjeti s osobom koja nije roditelj (Mumola, 2000; prema Loper, 2006). Za razliku od djece zatvorenih očeva koja u pravilu ostaju sa svojim biološkim majkama, mali postotak djece čije su majke u zatvoru ostaje s drugim biološkim roditeljem (Turanovic i Rodriguez, 2017).

5.1.1. Disproporcija u broju zatvorenica majki naspram broja zatvorenika očeva

Statistika učestalo i diljem svijeta pokazuje kako će u najvećem broju slučajeva upravo majke dobiti skrbništvo nad djecom nakon rastave ili prekida zajedničkog života između

roditelja. Costa, Esteves, Kreimer, Struchiner, & Hannikainen (2019) navode podatak iz Brazila gdje je 2013. godine zabilježeno da djeca u 86,4% slučajeva rastave braka pripadnu majci, a sličan postotak zabilježen je i u SAD-u. Majke mogu postati samohrane i posljedicom neželjenih trudnoća te nepriznavanjem djeteta od strane oca. Jedno od mogućih objašnjenja zašto su preko 47% zatvorenica ujedno i majke može biti da su žene kao samohrane majke iz financijskih razloga bile primorane na činjenje kaznenih djela. Kada žena postane jedini zakonski skrbnik jednog ili više djece, gubi dio financijske podrške koju je imala od muškog roditelja, gubi potporu u odgoju te većina odluka i obaveza vezanih uz djecu mogu pasti upravo na majku. Stoga je moguće da majke, u cilju da ne zanemare svoju djecu odlaskom na posao, zbog nedostatka drugih mogućnosti, priličežu kriminalu s ciljem da djeci i sebi priušte bolji život. Prema Jadrešin i Mustapić (2014), kaznena djela koja čine žene manje su opasna od onih koje čine muškarci. Žene većim dijelom čine imovinska kaznena djela dok su nasilna kaznena djela ograničena na područje obitelji, intimnih ili ljubavnih odnosa. Osim toga, novac se pojavljuje kao glavni motivator činjenju zločina protiv imovine, te se počiniteljice takvih zločina bave prostitucijom, krađom, krivotvorenjem čekova i kreditnih kartica, prijevarom (Davies, 1999; prema Belušić, 2003).

Žene koje pak čine kaznena djela protiv života i tijela čine ih većinom unutar obitelji, intimnih ili ljubavnih odnosa (Jadrešin i Mustapić, 2014). Žrtve ovih kaznenih djela najčešće su članovi obitelji, muževi koji su ih fizički, emocionalno ili seksualno zlostavljali, djeca, svekar, svekrva, roditelji i drugi (Belušić, 2003). Rizik od počinjenja ubojstva kod žena veći je ukoliko muška žrtva prijete djeci ili drugim članovima obitelji ili ih zlostavlja (Vesely, 2019). Ujedno, postoje i podatci koji ukazuju na to da će žena koja ima djecu češće i duže ostati u nezdravoj obiteljskoj situaciji dok će ju žene bez djece lakše napustiti (Women Against Abuse, bez dat.). Ovaj se fenomen pojavljuje iz razloga što majke često žele da dijete ima oba roditelja, strah ih je da neće moći uzdržavati svoju djecu bez partnerovih prihoda, nisu sigurne hoće li dijete u pravnom postupku pripasti njima i drugih sličnih razloga. Ovo može biti jedno od objašnjenja brojnosti majki naspram žena bez djece u zatvoru. Majke koje su prije počinjenja kaznenog djela živjele u nezdravom obiteljskom okruženju mogle su se kao posljedica zlostavljanja njih samih ili vlastite djece od strane drugih bliskih ljudi, pod utjecajem majčinskog instinkta, odlučiti na osvetu kroz činjenje kaznenog djela protiv života i tijela.

5.1.2 Trudnice i majke novorođenčadi

Ukoliko je ostvarivo, izvršavanje kazne zatvora može se odgoditi zbog trudnoće osuđenice ukoliko do poroda preostaje manje od šest mjeseci ili zbog rizične trudnoće (Zakon o izvršavanju kazne zatvora (ZIKZ), NN 14/21). prema istom zakonu, u nekim slučajevima, ukoliko je roditelj kojemu predstoji kazna zatvora jedini skrbnik, a dijete je mlađe od jedne godine života, izvršenje kazne odgađa se do navršene jedne godine života djeteta ili najdulje do šest mjeseci, kada je razlog osiguranje skrbi za odgoj i čuvanje djeteta.

U nekim situacijama odgoda izvršavanja kazne zatvora neće biti moguća. Ukoliko se radi o nerođenom ili tek rođenom djetetu, članak 111. ZIKZ-a (NN 14/21) određuje sljedeće postupke. (1) Trudnici i majci s djetetom koje je rodila za vrijeme izvršavanja kazne zatvora osigurava se cjelovita zdravstvena zaštita u svezi s trudnoćom, porođajem i majčinstvom. (5) Dijete će ostati uz majku na njezin zahtjev na temelju odluke nadležnog tijela do navršene treće godine života, a nakon toga centar za socijalnu skrb poduzet će potrebne mjere za smještaj djeteta. U Republici Hrvatskoj ovakav je smještaj organiziran u Kaznionici u Požegi na Odjelu za roditelje koji je ustrojen 1985. godine te je jedinstven u zatvorskom sustavu Hrvatske (Izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2020. godinu) na kojem borave trudnice 6 tjedana prije poroda te roditelje nakon poroda zajedno s djetetom koje se samostalno brinu za dijete do njegove treće godine života. Djeca koriste mogućnost odlaska u lokalni vrtić kada navršše godinu dana života. Tijekom boravka na Odjelu, nadležni centar za socijalnu skrb surađuje s kaznionicom/zatvorom te u slučaju povrede osobnih prava djeteta, kaznionica/zatvor o tome obavještava centar. Nakon djetetove navršene treće godine, centar za socijalnu skrb poduzima potrebne mjere za daljnji smještaj djeteta. Prema istom izvješću, na Odjelu za roditelje u Kaznionici u Požegi tijekom 2020. godine s majkama je boravilo dvoje djece u dobi do 3 godine, a prema Izvješću za 2019. godinu, bilo je troje male djece. Važno je osigurati djetetu sigurno okruženje koje neće biti jednako zatvorskom iskustvu drugih zatvorenika te je poželjno da dijete povremeno bude okruženo i drugim članovima obitelji (Bračulj, 2015). Bračulj (2015) u svom istraživanju dobiva rezultate koji kazuju da 45 % zatvorenica u kaznionici u Požegi smatra da su djeca koja rastu u zatvorima uskraćena u svom rastu i razvoju, dok 51 % tvrdi nikada ne bi dozvolile da njihovo dijete nekoliko godina odrasta u zatvoru. Međutim, skoro 50% zatvorenica misli kako je pojedinačnoj djeci odrastanje u zatvoru puno kvalitetnije nego što će biti kad ga napuste. Nakon napuštanja zatvora djeca koja nemaju drugog skrbnika osim majke koja ostaje u zatvoru prepuštena su domovima i drugim ustanovama socijalne skrbi.

Opremu za dijete te stručnu skrb i zdravstvenu zaštitu djeteta osigurava kaznionica, odnosno zatvor. Ovlaštena osoba centra za socijalnu skrb obvezna je jedanput u tri mjeseca, a po potrebi i češće posjetiti kaznionicu, odnosno zatvor radi nadzora odnosa majke, te poduzeti odgovarajuće mjere ako je potrebno. (6) Zatvorenica trudnica te majka i dijete imaju pravo na tjedne posjete članova obitelji. Istraživanja su pokazala da boravak predškolske djece u zatvoru s majkom može poboljšati povezanost i pomoću da se izbjegnu neke od negativnih učinaka odvajanja i majke i djece (Robertson, 2007). Međutim, djeca će u tom slučaju morati živjeti u istim uvjetima kao i njihovi zatvoreni roditelji, koji su često neprimjereni za djecu. Iz tog razloga, postoje nedoumice i suprotstavljajuća mišljenja oko boravka malog djeteta u zatvoru s majkom. No, ono gdje postoji konsenzus jest da, ukoliko dijete boravi u zatvoru s majkom, njegov svakodnevni život mora biti što sličniji životu izvan zatvora (Robertson, 2007). Ovo podrazumijeva da dijete neće imati ograničenja slobode koje unutar zatvora ima majka i drugi/e zatvorenici/e. Djeca u zatvoru imat će češći i prisniji kontakt s roditeljem koji je u zatvoru nego što bi imala inače, no kao rezultat, njihovi kontakti s članovima obitelji koji nisu u zatvoru, prijateljima i vanjskim svijetom mogu biti znatno smanjeni.

5.2. Očevi zatvorenici

Očevi u jednoj studiji (Arditti i sur., 2005; prema Dyer, Pleck i McBride, 2012) navode ponašanja kao što su zaštita, podrška, vodstvo i disciplina kao očinska ponašanja koja nisu mogli održavati za vrijeme izdržavanja kazne zatvora.

Očevi u zatvoru često povezuju svoje kazneno djelo objašnjavanjem da su ga počinili kako bi dobili novac za uzdržavanje svoje obitelji (Greif, 2014). Očevi su socijalizirani na način da smatraju da je njihova glavna uloga unutar obitelji financirati i uzdržavati druge članove. Zatvaranjem gube svoju ulogu uzdržavatelja što im može često teško pasti.

Odlaskom oca na izdržavanje kazne, vrlo je često da dijete ostaje u skrbi drugog roditelja, tj. majke. Ovo je jedna od primjetnih razlika u roditeljskoj ulozi majke i oca upućenih na izvršavanje kazne zatvora. Čest je fenomen u ovim slučajevima, bili roditelji rastavljeni ili ne, majka često upravlja odnosom između djeteta i oca, stvarajući tako kontekst koji ne podržava njegovu očinsku ulogu. Ovaj fenomen u literaturi se naziva majčinski „gatekeeping“, u direktnom prijevodu „majka kao čuvar vrata“, dakle majka je u ovom odnosu osoba koja upravlja i određuje tko će proći kroz figurativna vrata, a tko ne, to jest, tko je zaslužio ostvarivati odnos s djetetom (Adamsons, 2010; prema Dyer, Pleck i McBride, 2012). Dakle razina sudjelovanja u odgoju djeteta i količina kontakta s njim, ovisit će uvelike

o djetetovom skrbniku. Greif (2014) navodi kako očevi, s ciljem da ostvare i održe kontakt s djecom, čine sve u svojoj mogućnosti te podilaze majci čak i ako su prije zatvaranja s njom imali nekvalitetan odnos.

Očevi u zatvoru priznaju da je majka uvijek imala središnju (i aktivniju) ulogu u odgoju djece (Greif, 2014). Neki, ako su i ranije bili u zatvoru, nikada nisu imali priliku dublje upoznati svoje djecu. Greif (2014) navodi da često se prepoznaje osjećaj krivnje kod očeva koji su sami sebi obećali da će igrati aktivniju ulogu u životu vlastitog djeteta nego njihov otac u njihovom djetinjstvu, a upućivanjem u zatvor krše vlastito obećanje.

6. POSLJEDICE RODITELJEVOG BORAVKA U ZATVORU NA DIJETE

UNICEF ubraja institucionalizaciju člana obitelji u jedno od deset glavnih negativnih iskustava u djetinjstvu. Institucionalizacija člana obitelji spada u kategoriju disfunkcionalnog domaćinstva uz mentalne bolesti člana obitelji, nasilje nad majkom, razvod braka te zlouporabu psihoaktivnih tvari članova obitelji. Djeca zatvaranjem jednog ili oba roditelja doživljavaju gubitak i traumatsku separaciju kojom se prekida odnos s roditeljima (Profaca, 2021). Brown (2020) ukazuje na to da se djeca zatvorenika susreću s različitim oblicima gubitaka, kao što su gubitak obiteljske povezanosti i stabilnosti te gubitak socijalne prihvaćenosti.

Teško je govoriti o direktnim posljedicama koje odvajanje roditelja i djeteta zbog izvršavanja kazne zatvora ima na dijete. Teško je iz razloga što će vrlo često djeca koja dolaze iz obitelji gdje je postojao boravak roditelja u zatvoru imati još niz obiteljskih rizičnih čimbenika, a ti rizični čimbenici također mogu negativno utjecati na dijete. Djeca čiji su roditelji u zatvoru često su doživjela višestruke, stresne životne događaje već i prije roditeljskog zatvaranja (Murray, Farrington, i Sekol, 2012).

Također, zatvaranje roditelja neće utjecati jednako na svako dijete ovisno i situaciji prije samog zatvaranja (Travis i Waul, 2003). Postoje djeca koja su već imala ograničen ili nepostojeći kontakt sa roditeljem i prije zatvaranja. Čak 36% zatvorenih majki i 56% zatvorenih očeva nije živjelo s djecom prije odlaska u zatvor (Travis i Waul, 2003). U istoj situaciji mogu se pronaći i djeca koja su doživljavala obiteljsko nasilje ili zlostavljanje počinjeno od strane zatvorenika, koja bi vjerojatno trebala imati ograničen ili nikakav kontakt sa zatvorenikom u budućnosti. Metaanaliza (Wildeman, Goldman i Turney, 2018) pokazala je da među djecom koja su izložena roditeljevom odlasku u zatvor, između 25,4% i 40,5%

također je izloženo i psihološkom, fizičkom ili seksualnom zlostavljanju. Treća skupina djece su djeca čiji je roditelj bio aktivan član obitelji prije zatvora i ponovno će se vratiti roditeljskoj ulozi. Sve će ove okolnosti uvjetovati utjecaj negativnog iskustva zatvaranja roditelja.

Odlazak roditelja u zatvor za neku će djecu značiti i privremenu ili stalnu promjenu mjesta prebivališta. Metaanaliza (Wildeman i sur., 2018) otkriva da djeca čije su majke u zatvoru imaju oko 12 puta veću vjerojatnost da će biti u sustavu alternativne skrbi (dječji domovi i udomiteljstvo) od druge djece, a djeca očeva u zatvoru imaju oko dva puta veću vjerojatnost da će biti u alternativnoj skrbi od druge djece. U drugim istraživanjima na ovu temu pokazalo se da djeca koja su u alternativnu skrb ušla zbog roditeljevog odlaska u zatvor ondje ostaju značajno dulje od djece koja su u alternativnu skrb ušla iz drugih razloga (Wildeman i sur., 2018). Unutar navedene metaanalize navodi se podatak za 2008. godinu kada je 30.000 djece u SAD-u (skoro 5% svih djeca koja te godine ulaze u skrbništvo) bilo u sustavu alternativne skrbi kao rezultat institucionalizacije roditelja.

Postoje dokazi kako roditeljsko izvršavanje kazne zatvora može biti povezano s kasnijim delinkventnim ponašanjem djeteta, te postoji rizik za teškoće mentalnog zdravlja i izloženost vršnjačkom nasilju, izolaciji od strane društva, stigmatiziranosti, kao i od narušavanja privrženosti bliskim osobama (Profaca, 2021). Slažu se i Arditti & Few (2006; prema Whalen i Loper, 2014) da je roditeljsko zatvaranje povezano s višestrukim negativnim ishodima, uključujući niži akademski uspjeh, mentalne bolesti, stigmatizaciju, poremećaje u obiteljskom funkcioniranju, kriminalitet i druge oblike antisocijalnog ponašanja.

U UNICEF-ovom istraživanju nepovoljnih iskustava u djetinjstvu provedenom u Srbiji sagledavali su se utjecaji nepovoljnih iskustava u djetinjstvu na pojavnost određenih antisocijalnih ponašanja. Termin „negativna (ili nepovoljna) iskustva u djetinjstvu“ uveden je 1998. godine, nakon objavljivanja „Istraživanja o negativnim iskustvima u djetinjstvu“. Ovo je istraživanje ustanovilo da su negativna iskustva u djetinjstvu snažno povezana s nastankom i prevalencijom brojnih zdravstvenih problema (UNICEF Crna Gora, 2017). Nepovoljna iskustva u djetinjstvu su, osim zatvaranja člana obitelji, sljedeća: fizičko zlostavljanje, psihičko zlostavljanje, zlostavljanje majke od strane partnera, zlostavljanje oca od strane partnera, seksualno zlostavljanje, fizičko zanemarivanje, psihološko zanemarivanje, alkoholizam u obitelji, zlostavljanje droga u obitelji, depresija u obitelji, samoubojstvo u obitelji, razdvajanje roditelja, zlostavljanje, umiješanost u fizičkom obračunu, nasilje u

zajednici i kolektivno nasilje. Od svih navedenih, samo se tri pojavljuju kao značajni korelati nesudicidalnom samoozljeđivanju — seksualno zlostavljanje, zatvaranje člana obitelji i zlostavljanje oca od strane partnera (Tošković i sur., 2019). Nepovoljna iskustva povezana s izazovima disfunkcionalnog domaćinstva (u koja spada i zatvaranje roditelja) povezani su s budućim nasiljem i viktimizacijom, ponašanjem rizičnim za zdravlje, kroničnim zdravstvenim stanjima, mentalnim bolestima, smanjenjem životnog potencijala i preranom smrti (Gilbert i sur., 2015; prema Tošković i sur., 2019). Član obitelji u zatvoru tijekom djetinjstva povezuje se s višim rizikom od lošije kvalitete života uzrokovane problemima sa zdravljem tijekom odrasle dobi, što sugerira da su kolateralne posljedice zatvaranja za djecu dugoročne (Cunningham, Merrilees, Taylor & Mondri, 2017; prema Tošković i sur., 2019). Istraživanjem je pronađena i korelacija fizičkog zanemarivanja djece te psihološkog zlostavljanja s roditeljem na izvršavanju kazne zatvora (Tošković i sur., 2019) čime je vidljivo da roditeljska institucionalizacija često nije jedini rizični faktor unutar obitelji gdje je ona prisutna.

Sagledano kroz prizmu teorije privrženosti, Poehlmann (2005), sugerira da zatvaranje skrbnika može poremetiti privrženost djeteta i njegovo uvjerenje da je svijet siguran i predvidiv, što je ključno za zdrav emocionalni razvoj. Postupak uhićenja i suđenja često je vrijeme neugodnih osjećaja i neizvjesnosti za sve članove obitelji. Privrženost se zatvaranjem člana kućanstva može promijeniti na dva načina. Prvenstveno, ako dijete ima sigurnu privrženost razvijenu prema zatvoreniku, tada će uhićenje člana obitelji i odvajanje prijetiti sigurnosti koju dijete dobiva kroz taj odnos (Nichols i Loper, 2012). U drugom slučaju, ako dijete nije sigurno vezano za zatvorenog člana kućanstva, vjerojatno je da njegov primarni skrbnik (s kojim dijete ima ostvarenu sigurnu privrženost) ima značajan odnos s zatvorenikom (npr. uhićenje majčinog dečka). Stres i tuga primarnog skrbnika kao odgovor na odvojenost od zatvorenika vjerojatno će uzrokovati da on manje reagira na potrebe djeteta, što ponovno utječe na privrženost između primarnog skrbnika i djeteta (Nichols i Loper, 2012). U istraživanju iz 2017. godine (Poehlmann-Tynan i sur.) pokazalo se da je 59% djece koja su svjedočila uhićenju oca pokazalo "ekstremnu uznemirenost", dok je 18% pokazalo malo ili nimalo uznemirenosti. Djeca koja su svjedočila roditeljevom uhićenju koja su pritom pokazala i veću razinu uznemirenosti imala su veću vjerojatnost da će imati nesigurnu privrženost u odnosu sa svojim skrbnicima. Poehlmann (2005) u svojoj studiji pokazuje da je čak 63% djece koja su bila razdvojena od roditelja pokazivalo znakove nesigurne privrženosti prema svojim majkama.

6.1. Stigmatizacija

Priroda samog kaznenog djela, stav zajednice i obitelji zatvorenika prema kaznenom djelu, te karakter svakog pojedinačnog djeteta utjecat će na to u kojoj će se mjeri djeca osjećati stigmatizirano.

Murray (2007; prema Nichols i Loper, 2012) sugerira da se sram i krivnja povezani sa zatvaranjem šire na članove obitelji zatvorenika. Ova stigma može rezultirati osjećajem djeteta da ga odbacuje i osuđuje školsko osoblje i vršnjaci te da je isključeno iz školske sredine u cjelini.

Čak i bliski prijatelji i rodbina mogu se odreći ili na neki drugi način stigmatizirati obitelji zatvorenika: neka su djeca morala promijeniti školu i steći nova prijateljstva jer dolazi do verbalnih zlostavljanja od strane druge djece u staroj školi. Pritisak je u nekim slučajevima bio toliki da su djeca nisu htjela ići u školu (Robertson, 2007).

Romstein (2022) provela je istraživanje o mišljenju pedagoških profesionalaca o djeci (bivših) zatvorenika. Čak 82,7% stručnjaka za odgoj i edukaciju složilo se s tvrdnjom „Vršnjačko odbacivanje uzrokuje agresiju i nepoželjna ponašanja kod djece (bivših) zatvorenika.“. Te se 91,3% složilo s tvrdnjom:“ Odgojno-obrazovni (pedagoški djelatnici) imaju moć reduciranja negativnih posljedica vršnjačkog odbacivanja uslijed društvene stigme.“. Dakle stručnjaci koji su u direktnom kontaktu s djecom bivših zatvorenika smatraju kako stigma postoji te ima stvarne i štetne posljedice po djecu, no kako je moguće umanjiti te iste posljedice stručnim radom usmjerenim na dijete i njegove školske kolege. Govoreći o stigmatizaciji, stavovi pedagoških djelatnika u ovom su se istraživanju pokazali generalno pozitivnima, no postoji tendencija da uzimaju u obzir biološki determinizam (genetsko prenošenje antisocijalnih ponašanja), te više uviđaju neujednačenost u strukturama afekata, ponašanja i kognicije kod djece (bivših) zatvorenika nego kod druge djece (Romstein, 2022).

6.2. Lošije školsko postignuće i prijevremeno napuštanje škole

Gabelica Šupljika i sur. (2018; prema Romstein, 2022) izvještavaju da je oko 5 % populacije učenika osnovnih i srednjih škola u Republici Hrvatskoj pogođeno roditeljskim izvršavanjem kazne zatvora. Nekoliko studija izvješćuje da djeca čiji su roditelji u zatvoru imaju više stope neuspjeha u školi, napuštanja škole i niži školski uspjeh od opće populacije. Jedno od objašnjenja za ovaj nalaz je da odlazak roditelja u zatvor može biti pokazatelj općenito kaotičnog i razornog doma, a koji dolazi i pod još veći stres zbog zatvaranja. Ono što je bilo iznenađujuće, jest da su mladi u kućanstvima gdje je zatvoren bio član kućanstva koji

nije roditelj ili brat i sestra imali najveći rizik za neuspjeh u srednjoj školi i duža odsustva s nastave (Nichols i Loper, 2012).

Brown (2020) izvješćuje da su djeca (bivših) zatvorenika u dvostruko većem riziku od odustajanja od školovanja, ponajprije jer nemaju dostatnu podršku za učenje. Školski savjetnici u ovoj studiji opisali su određene školske probleme, uključujući loš akademski uspjeh, slabije pohađanje nastave i ometajuće ponašanje. Stručni suradnici u školama bili su posebno zabrinuti za školsku motivaciju i rizik od napuštanja škole među učenicima koji su već imali akademskih poteškoća i prije nego što su roditelji bili zatvoreni. Neka od djece također su nakon roditeljskog zatvaranja imali problema s ometajućim ponašanjem za vrijeme nastave što dovodi do isključivanja iz učionice i time smanjuje akademski uspjeh (Brown, 2020).

Cho (2011) je utvrdio da su adolescenti čije su majke u zatvoru bili su izloženi većem riziku za napuštanje škole tijekom godina kada su majke bile na izvršavanju kazne, osobito ako je zatvorena majka u tom procesu izgubila skrbništvo. Međutim, Cho (2011) je također došao do spoznaje kako akademski uspjeh djece s roditeljem u zatvoru nije odskakao značajno u usporedbi s drugom djecom u riziku koja nisu imala roditelja u zatvoru. Dakle, razlika između dvije skupine vidljiva je upravo u godinama kada je majka zatvorena. Mladi s majkama koje su u zatvoru u trenutku sudjelovanja u istraživanju imaju veće stope opasnosti od odustajanja od škole za oko 20 – 28% tijekom perioda institucionalizacije u usporedbi sa sličnim adolescentima čije majke nisu u zatvoru. Naime, u istraživanje su bile uključene dvije skupine djece i adolescenata – prva skupina, koju su sačinjavala djeca kojima su majke na izvršavanju duže kazne zatvora te druga, kontrolna skupina, djeca majki koje su u jednom trenutku bile u pritvoru ili na kraćem boravku u zatvoru (ne dužem od sedam dana). Ovakav odabir skupina bitan je iz razloga što daje vjerodostojnu sliku stvarnih razlika u poteškoćama između dvije skupine u kojima je jedina značajna razlika duže zatvaranje majke, dok su ostali rizični čimbenici podjednaki u obje skupine. Rezultati također pokazuju da duljina majčine odsutnosti ima učinak na vjerojatnost napuštanja škole, posebno za dječake. Muški adolescenti manje vjerojatno će odustati od škole što je duža predviđena kazna majke (Cho, 2011).

6.3. Lošija obiteljska financijska situacija

Djeca čiji je roditelj u zatvoru imaju veću vjerojatnost da će doživjeti, osim obiteljske viktimizacije i obiteljskih sukoba, i financijske probleme (Aaron & Dallaire, 2010; prema

Whalen i Loper, 2014). Mnoge obitelji zatvorenika su ekonomski i socijalno ranjive i marginalizirane i prije zatvora, s visokim stopama nezaposlenosti, poslovima s niskim plaćama i često ovisne o državnoj potpori (Robertson, 2007). U ranije spomenutom istraživanju Whalena i Lopera također je potvrđena povezanost s lošijim financijskim statusom. Djevojke iz skupine gdje je postojao zatvorenik u kućanstvu vjerojatnije dolaze iz obitelji koja prima državnu financijsku pomoć (69,2%) od onih djevojaka kod kojih nije postojalo zatvaranje člana obitelji (33,2%) (Whalen i Loper, 2014). Većina odraslih članova kućanstva doprinosi na neki način prihodima obitelji, i stoga bi njihovo uhićenje moglo rezultirati povećanim financijskim, socijalnim i emocionalnim opterećenjem za cijelo kućanstvo. Gubitak roditelja institucionalizacijom ne znači samo gubitak prihoda kojima je taj roditelj doprinosa obitelji, već može i stvoriti i dodatne troškove. Neki od ovih troškova su troškovi putovanja zbog posjete zatvorenicima, naknade za telefonske pozive ili slanje pisama. Osim toga, u nekim slučajevima potrebno je platiti i odvjetničke naknade, slati financijsku potporu zatvorenom roditelju, a osim toga i javljaju se troškovi čuvanja djece zbog gubitka jednog od skrbnika koji je prije odlaska u zatvor mogao preuzeti taj dio obaveza (Robertson, 2007).

6.4. Posljedice na psihičko i fizičko zdravlje

Jedna američka studija (Turney, 2014) pokazala je da su djeca čiji su roditelji zatvoreni populacija koja se suočava s nedostacima u nizu zdravstvenih ishoda, uključujući poteškoće u učenju, poremećaj pažnje i hiperaktivnosti, razvijaju govorne ili jezične mane, kao i viša stopa fizičkih zdravstvenih stanja kao što su astma i pretilost.

U drugoj američkoj studiji rađenoj na uzorku od 14 800 djece zatvorenika (Lee, Fang i Luo, 2013) pronađeno je da je očev boravak u zatvoru povezan s kasnijim visokim razinama kolesterola, astmom, migrenama, depresijom, posttraumatskim stresnim poremećajem, anksioznosti, zarazom HIV-om i lošijim zdravstvenim stanjem u mladoj odrasloj dobi. Ovo istraživanje također je pokazalo da je zatvaranje majke povezano s učestalosti depresije. Istraživači naglašavaju kako rizični čimbenici koji okružuju odlazak roditelja u zatvor mogu dovesti djecu u opasnost od zanemarivanja, viktimizacije, rizičnog ponašanja, te neadekvatnog pristupa zdravstvenoj skrbi.

Projekt Europske Unije COPING otkriva da djeca čiji su roditelji u zatvoru imaju 25 do 50 posto veći rizik od razvijanja problema s mentalnim zdravljem od djece u općoj populaciji, osobito djeca starija od 11 godina (COPE, 2020).

Rezultati jedne američke studije (Turanovic i Rodriguez, 2017) pokazuju da će djeca koja su po zatvaranju majke bila uključena u službe sustava za socijalnu skrb (u SAD-u je to CPS) i djeca o kojoj brinu bake i djedovi vjerojatnije biti korisnici usluga savjetovanja sa stručnjacima mentalnog zdravlja, dok je manja vjerojatnost da će djeca koja su bila izložena nasilju biti uključena u potrebne usluge pomoći s mentalnim zdravljem. Ovo je problematičan podatak jer je poznato da izloženost nasilju u djetinjstvu dovodi do dugotrajnih problema koji uključuju zlouporabu supstanci, kriminal, posttraumatski stresni poremećaj, suicidalnost, pogoršanje simptoma depresije i daljnju viktimizaciju (Turanovic i Rodriguez, 2017) te je zbog toga upravo pojedincima koji su proživjeli obiteljsko nasilje psihološka pomoć najviše potrebna.

6.5. Antisocijalno i delinkventno ponašanje

Odlazak roditelja u zatvor, stigma koja prati njihovu djecu, lošija financijska situacija, lošije školsko postignuće kulminirat će vjerojatno na jedan od dva načina: prvo, da se djeca povuku i odvoje od društva i vršnjaka kako bi postala „nevidljiva“ (Gabelica Šupljika, 2017; prema Romstein, 2022) ili drugo, razvijaju neke od nepoželjnih oblika ponašanja (Foster i Hagan, 2015; prema Romstein, 2022).

Farrington i sur. (2001; prema Nichols i Loper, 2012) ispitivali su odnos između zatvaranja članova obitelji i kriminala mladih u uzorku muške mladeži u Pittsburghu. Pronašli su da je zatvaranje bilo kojeg člana obitelji, osim bake, rezultiralo je većom vjerojatnošću dječakova uhićenja. Metaanalizom (Wildeman i sur., 2018) pronađeno je da je veza između majke u zatvoru i problema u ponašanju i mentalnom zdravlju kod djece manje jasna od veze između oca u zatvoru i navedenih posljedica.

Dallaire i Wilson (2010; prema Poehlmann-Tynan i sur., 2017.) u svom istraživanju otkrili su da djeca koja su bila prisutna uhićenju roditelja ili počinjenju kaznenog djela pokazuju više problema u ponašanju.

Analizom jedne longitudinalne studije (Cambridge Study in Delinquent Development) dobiveni su zaključci da je roditeljsko zatvaranje tijekom djetinjstva bilo je snažan prediktor antisocijalno-delinkventnim ishodima tijekom života. Od dječaka koji su imali roditelja u zatvoru, 65% od 23 je bilo osuđeno barem jednom između 19 i 32 godine, u usporedbi s 21% od 227 dječaka koji nisu bili odvajani od roditelja niti su imali roditelja u zatvoru te 43% od 17 dječaka kojima je jedan od roditelja izdržavao kaznu prije njihovog rođenja (Murray i

Farrington, 2008). Ista studija pokazala je da je 35% sudionika koji su imali iskustvo roditeljskog zatvora bilo ocijenjeno kao da imaju „loš životni ishod“ u dobi od 48 godina, u usporedbi s 9 posto sudionika bez iskustva roditeljskog razdvajanja ili zatvora. „Loš životni ishod“ u ovoj studiji podrazumijeva lošu povijest smještaja, loša povijest suživota/emocionalnih veza, loša povijest zaposlenja, uporaba alkohola, droga, anksioznost, depresija i antisocijalno ponašanje.

Metaanaliza (Murray, Farrington i Sekol, 2012) je također pokazala da roditeljev boravak u zatvoru predviđa povećani rizik za asocijalno ponašanje djece. Zanimljivo je da ista ta studija nije pronašla povezanost roditeljskog zatvora s mentalno-zdravstvenim problemima, korištenjem droga ili lošim uspjehom u obrazovanju. Prema Murray, Farrington i Sekol (2012) prvo moguće objašnjenje za specifičnu povezanost s antisocijalnim ponašanjem djece je interakcija između već od prije postojećih antisocijalnih sklonosti i stresnih iskustava uzrokovanih roditeljskim zatvorom. Istraživači ovdje prepoznaju utjecaj socijalnog modeliranja - ako djeca odrastaju gledajući roditelje kako na stresne životne događaje reagiraju s antisocijalnim ponašanjem, oni mogu biti socijalizirani na način da i oni imaju antisocijalne reakcije na stresne događaje, a jedan takav događaj je upravo odlazak roditelja u zatvor. Kao drugo moguće objašnjenje povezanosti navode utjecaj stigme koju zatvor roditelja može imati i snagu „samoispunjujućeg proročanstva“. Stigma se može manifestirati kroz vršnjake, učitelje i druge osobe iz zajednice koje smatraju da „jabuka ne pada daleko od stabla“ ili vjerovanje da su djeca čiji su roditelji u zatvoru osuđeni na život „s druge strane zakona“.

Antisocijalni ishodi za djecu zatvorenika mogu dakle biti posljedica učinaka roditeljskih kriminalnih i antisocijalnih tendencija, a ne direktan utjecaj samog čina zatvaranja. Antisocijalne sklonosti mogu se prenijeti na djecu zatvorenika putem mehanizama neprikladnog roditeljstva, oponašanja i kopiranja ponašanja roditelja, etiketiranja u zajednici (stigmatizacije), boravka u lošijim susjedstvima ili genetski (Murray i Farrington, 2008).

6.6. Korelacija roditeljske institucionalizacije s maloljetničkom trudnoćom

Istraživanjem povezanosti između maloljetničke trudnoće s iskustvom zatvaranja člana obitelji pronađena je veća prevalencija maloljetničkih trudnoća u takvim obiteljima. Proučavanje pojedinih podskupina djevojaka sa članom obitelji u zatvoru otkrilo je da je, za razliku od stopa trudnoće kod djevojaka koje nisu imale člana kućanstva u zatvoru (koja iznosi 11,4%), trudna je bila otprilike jedna četvrtina djevojaka koje su imale barem jednog

roditelja u zatvoru (25,6%), kao i 16,4% onih s bratom ili sestrom u zatvoru te 28,6% onih s jednim zatvorenim članom kućanstva (koji nije roditelj ili brat/sestra) (Whalen i Loper, 2014). Djeca koji dožive zatvaranje bilo kojeg člana kućanstva samim time dobivaju manje nadzora i usmjeravanja, a nadzor i usmjeravanje su zaštitnički su faktori u smanjenju tinejdžerske trudnoće (East i sur., 2006.; prema Whalen i Loper, 2014). Vjerojatno je da djeca imaju manje nadzora i kvalitetnog discipliniranja nakon zatvorske kazne jednog od roditelja zbog učinka povećanog opterećenja na preostalog roditelja. Roditelj ima manje vremena i energije posvetiti se pravilnom nadzoru koji bi osigurao da se dijete upušta u prosocijalno ponašanje i izbjegava antisocijalna ponašanja.

7. PRAVA DJECE KOJIMA SU RODITELJI NA IZVRŠAVANJU KAZNE ZATVORA

Djeca čiji su roditelji na izvršavanju kazne zatvora zakonski imaju sva prava kao i djeca čiji su roditelji na slobodi. No, s obzirom na specifičnost situacije, djeca zatvorenika roditelja imaju dodatna prava koja omogućavaju održavanje odnosa između roditelja i djeteta čak i kada je roditelj institucionaliziran. Zbog okolnosti odlaska roditelja u zatvor, djeca će podrazumijevano imati manje direktnog kontakta sa zatvorenim roditeljem, stoga je taj manjak potrebno na neki drugi način kompenzirati.

Pravo na roditeljsku skrb ne prestaje odlaskom roditelja na izvršenje zatvorske kazne, no zakon propisuje da ukoliko je jedan od roditelja odsutan, kao u slučaju izvršavanja kazne zatvora, drugi roditelj nastavlja samostalno ostvarivati roditeljsku skrb (čl. 105. st. 1. Obiteljskog Zakona). Roditelji imaju pravo i dužnost ravnopravno, sporazumno i zajednički ostvarivati roditeljsku skrb (čl. 104. st.1. Obiteljskog Zakona). U nekim se slučajevima Ovisno o obiteljskoj situaciji, dijete može nakon zatvaranja roditelja dobiti potpuno novog skrbnika što će imati utjecaj na cijeli djetetov život. Dakle, dijete, iako nije počinilo kazneno djelo, će na jedan ili drugi način zbog njega ispaštati; iz tog razloga bitno je osigurati djetetu prava čijim će se ostvarivanjem smanjiti negativne posljedice koje nosi zatvaranje roditelja.

Članak 3. Konvencije o pravima djeteta (2001) često se citira u slučajevima gdje su djeca dio pravnih postupaka te naglašava najbolji interes djeteta kao primarni kriterij postupanja u svim akcijama koje se odnose na djecu, bilo da ih poduzimaju javne ili privatne ustanove socijalne skrbi, sudovi, državna uprava ili zakonodavna tijela. Članak 3. dakle kazuje kako je bitno djelovati u smjeru održavanja dobrobiti djeteta svakim potezom koji se tijekom postupka poduzima. Preporuke Vijeća Europe o djeci roditelja zatvorenika potvrđuju

isto: „U svim pitanjima koja se odnose na djecu, prava djece i njihovi najbolji interesi trebaju imati prednost, držeći također na umu da djeca roditelja zatvorenika nisu počinila nikakav zločin i ne smije se s njima postupati kao da su u sukobu sa zakonom zbog postupaka ili navodnih postupaka njihovih roditelja.“. Vijeće Europe (2018) u svojim preporukama navodi i pravo na uvažavanje djetetovog mišljenja te pravo na održavanje osobnih odnosa i redoviti izravni kontakt sa svojim roditeljima. I djetetu i roditelju, ali i ostatku obitelji potrebna je podrška prije, za vrijeme i nakon boravka u zatvoru. Sve intervencije usmjerene prema djetetu i njegovom roditelju u zatvoru trebaju biti takve da ne stvaraju nikakvu stigmu niti diskriminaciju spram djece (Vijeće Europe, 2018).

Zamjenica pravobraniteljice za djecu u Republici Hrvatskoj, Maja Gabelica Šupljika, govoreći o pravima djece s roditeljima na izvršavanju kazne zatvora napominje da se bavljenje potrebama i interesima ove djece odnosi i na praktičnu podršku, prijevoz djece u zatvor, pomoć obitelji, pravni i vrijednosni okvir, te, da je u tom procesu važan etički i filozofski pristup, psihološka podrška, suradnja s pravosuđem i zatvorskim sustavom (Gabelica Šupljika, 2021).

Europska organizacija koja ulaže silne napore kako bi unaprijedila prava djece sa roditeljima zatvorenicima i najistaknutija je u istom području jest Children Of Prisoners Europe ili skraćeno COPE čiji je slogan: "Zločin nije moj, ali kazna ipak jest" („Not my Crime, Stil my Sentence“). Njihovim riječima, mreža COPE sudionika potiče inovativne perspektive i praksu kako bi se osiguralo da se prava djece čiji su roditelji u zatvoru u potpunosti poštuju i da se poduzimaju mjere kako bi se osigurala njihova dobrobit i zdrav razvoj (COPE, bez dat.). Vizija COPE mreže je da se svakom djetetu zajamči pravedno, nepristrano postupanje, zaštita njihovih prava i jednake mogućnosti bez obzira na socijalne, ekonomske ili kulturne osobitosti. COPE mreža aktivno radi na podizanju svijesti i stvaranju pozitivnih promjena uključivanjem novih članova i suradnjom s ministarstvima, zatvorima, policijom, sudovima, udrugama koja se bave pitanjima djece i ljudskih prava te svim ostalim relevantnim i utjecajnim ustanovama i pojedincima. Danas se COPE mreža sastoji od velikog broja nevladinih organizacija, pojedinaca i drugih sudionika u oko 20 zemalja širom Europe. Stoga ju je vrlo bitno spomenuti kao dionika i stvaratelja promjena što se tiče prava djece zatvorenika.

Čini se kako se stanje na području prava djece zatvorenika roditelja poboljšava zadnjih godina kao rezultat napora određenih zagovaratelja u Republici Hrvatskoj. Riječima Maje

Gabelice Šupljike (2021): „Prostori za posjete kontinuirano se unapređuju, kao i opći uvjeti za kvalitetne posjete, uključujući video-posjete u vrijeme pandemije. Sve je veća povezanost društvenih dionika i angažiranost na ovoj temi, osoblje zatvora je značajno senzibiliziranije za prava ove djece i educiranije za postupanje i provođenje programa, izuzetne su pojedine aktivnosti organizacija civilnog društva i čini nam se da i dalje jača njihov angažman u ovom području.“. Uzimajući u obzir dobrobit djece, daljnjim naporima i zagovaranjem, postoji nada da će se ono i dalje nastaviti poboljšavati.

8. UMANJIVANJE NEGATIVNIH UČINAKA RODITELJEVE INSTITUCIONALIZACIJE

„Kao stručnjaci mentalnog zdravlja,..., ne možemo ukloniti razloge/uzroke koji izazivaju krizu, ali možemo pronaći i podržati nečije zdrave načine nošenja sa životnim okolnostima koje već ima, krizu koja je nastupila učiniti podnošljivijom i olakšati, te podrškom djeci pokazati da nisu sama.“

-Doc. dr. sc. Bruna Profaca, profesorica psihologije i klinička psihologinja

Za stručnjake, ali i učitelje, članove obitelji i prijatelje djece čiji su roditelji u zatvoru, resursi i mogućnosti pomoći djeci su ograničeni. Kao što kaže klinička psihologinja Profaca, iako se činjenica da je roditelj u zatvoru i direktne posljedice odlaska ne mogu mijenjati, potrebno je napraviti najbolju i najzdraviju moguću podlogu od potencijala koji jesu dostupni kako bi se umanjile negativne posljedice navedene situacije. Ono što se u ovoj situaciji može jest dati direktnu podršku i psihološku pomoć djetetu, ponuditi mu sve dostupne opcije za pomoć te aktivirati i educirati djetetovu i širu okolinu.

Murray i Farrington (2006) iznose četiri glavna područja na kojima su potrebne intervencije kako bi se smanjile negativne posljedice roditeljevog zatvaranja na djecu:

- Komunikacija – Komunikacija ili informiranje djeteta podrazumijeva davanje djetetu pravovremenih, dobi primjerenih i istinitih informacija o roditeljevom zatvaranju.
- Skrb – Kvalitetna i stabilna skrb za vrijeme roditeljevog boravka u zatvoru vrlo je utjecajna za dobrobit djeteta i po mogućnosti bi trebala biti organizirana s osobama koje dijete od prije poznaje kao što su članovi obitelji ili roditeljevi prijatelji.

- Kontakt – Održavanje odnosa roditelj-dijete kroz poticanje i omogućavanje redovitih posjeta, telefonskih razgovora, pisama i drugih mogućih načina komunikacije.
- Tretman – Dostupnost savjetovanja i terapijskih intervencija za nošenje s psihološkim posljedicama razdvajanja za dijete.

8.1. Informiranje djeteta

Razdoblje razdvajanja od roditelja zbunjujuće je za dijete, ali često ni odrasli oko djeteta ne znaju što im je činiti u objašnjavanju situacije djetetu. Poehlmann (2005) sugerira da se djeca lakše nose sa situacijom kada im se daju jasna i iskrena objašnjenja o odvajanju, kada imaju stabilnu skrb tijekom razdoblja odvojenosti i kada imaju pouzdana očekivanja o dostupnosti svojih roditelja ako se za to pojavi potreba. Dakle, preporučljivo je djetetu dati informacije: gdje i zašto roditelj odlazi, tko će se brinuti o njemu dok roditelja nema i što može očekivati u predstojećem razdoblju bez roditelja.

Postoje 4 glavna pitanja koja djeca postavljaju ili žele postaviti svojim roditeljima u zatvoru: „Gdje si?“, „Zašto si tamo?“, „Kada dolaziš kući?“ „Jesi li dobro?“ (Adalist-Estrin, 1995).

- „Gdje si?“. Staratelji djece često pokušavaju zaštititi djecu izbjegavajući istinu o tome gdje se nalazi zatvoreni roditelj. Postoji nekoliko čestih odgovora koje roditelji i članovi obitelji koriste kako bi odgovorili na ovo pitanje. Oni su: otišao/la je daleko zbog posla, otišao/la je na školovanje, u vojsci je, na liječenju je i slični odgovori. Ove i slične izlike ponekad, uz traumatično iskustvo iznenadnog gubitka jednog od roditelja, mogu još više zabrinuti i zbuniti dijete. Neizbježno je da će djeca saznati istinu, prije ili kasnije (ako načuje razgovore u kojima se spominje odlazak u zatvor, iz novina, od vršnjaka, susjeda i slično). Jednom kada ju saznaju, znaju da im se lagalo. Djeca tada počinju razvijati nepovjerenje koje narušava odnose, osobito s osobom koja joj je rekla neistinu. Svrha ovog laganja je umanjiti osjećaje srama i stigme povezane s roditeljskim zatvorom, no ono ima potpuno suprotan učinak te se ti osjećaji povećavaju stvaranjem obiteljske tajne (Adalist-Estrin, 1995).
- „Zašto si tamo?“. Djeca u ovoj situaciji traže odgovore koji će im dati mir i uvid u situaciju. Djeca također razumiju koncept kažnjavanja za kršenje pravila jer se s tim principu susreću u vlastitom odgoju i u školi. Manjoj djeci potrebni su jednostavniji opisi samog prijestupa kao što su: “Tata je nekoga povrijedio” ili “Mama je ukrala

nešto." Starija djeca će imati više pitanja i možda će trebati više detalja. Djeci je dakle potrebna istina formulirana na njima shvatljiv i primjeren način. Djeca će često imati negativne osjećaje poput ljutnje i osjećaja napuštenosti te ne razumiju zašto su roditelji učinili nešto znajući koje će posljedice za to djelo biti. U većini slučajeva, djetetu je potrebna isprika roditelja u zatvoru za nepovoljnu situaciju koji je prouzročio (Adalist-Estrin, 1995).

— „Kada dolaziš kući?“. Čest odgovor na ovo pitanje bit će "uskoro" ili "Brzo će to". Dijete koje očekuje brz povratak roditelja bit će shrvan kada se to ne ostvari. Mala djeca najbolje shvaćaju vrijeme kada ga u godišnjim dobima, praznicima, blagdanima ili rođendanima. Tako da će im lakše biti shvatiti odgovor poput „Još 5 rođendana i vraćam se.“ Lakše im je shvatiti istinu nego nejasne odgovore poput "Proći će još dugo"(Adalist-Estrin, 1995). Dobar primjer su stihovi brošure-slikovnice „Zašto je Gor nacrtao zub?“ nastale unutar projekta moto#R - Motiviranjem i osnaživanjem do resocijalizacije. Ova brošura prati anegdotu mladog šumskog lika Gora čiji je otac u zatvoru. Stih glasi: „Gor jedva čeka da tata dođe kući jer ga voli gdje god bio. Jako mu nedostaje. Veseli se što će tata doći kada šuma još jednom prolista.“

— „Jesi li dobro?“. Djeca ne znaju što sačinjava život u zatvoru. Jedine informacije koje imaju vjerojatno će biti iz filmova i medija koji zatvore većinom prikazuju kroz okrutne i nehumane uvjete. Ponekad se djecu plaši sa zatvorom i policijom kako bi se prikladno ponašala i stoga imaju već ranije stvoren strah od pravosudnog sustava. Kada saznaju da je roditelj u zatvoru, mogu pomisliti na najgore. Dijete se uglavnom želi uvjeriti da je roditelj u zatvoru siguran, da su mu potrebe zadovoljene i da je sposoban podnijeti zatvorske uvjete. Zatvor nije idealno mjesto na kojem osoba želi biti, niti se takvim treba djetetu predstavljati, no bitno je dati mu do znanja kako su roditeljeve osnovne potrebe ispunjene (mjesto za spavanje, hrana, aktivnosti), no uvažiti i negativne strane poput nemogućnosti da bude s djetetom i nedostatka slobode.

Ukoliko je roditelj koji je na slobodi ili drugi skrbnik taj koji dijete informira o njihovom roditelju u zatvoru, bitno je i dalje poštovati sva navedena načela – iskrenost, dobna primjerenost, izbjegavanje plašenja i zbunjenosti djeteta i neumanjivanje težine koju kazna zatvora nosi. Osim navedenog, osoba koja informira dijete, bez obzira na svoje osobne (negativne) osjećaje prema roditelju koji je u zatvoru, trebao bi izbjegavati vrijeđanje i kritiziranje roditelja zatvorenika jer to ima potencijal da kod djece još poveća razine stresa i zbunjenosti. Osoba koja brine o djetetu dok je roditelj u zatvoru ima bitnu odgovornost da

potiče i omogućuje kontakt između djeteta i roditelja kako bi se omogućilo lakše podnošenje kazne i za dijete i roditelja (ukoliko je kontakt dopušten i svrsishodan), stoga se mora suzdržati od negativnog govora usmjerenog prema roditelju zatvoreniku.

8.2. Dobrobit djeteta tijekom policijskog postupka

Uhićenje roditelja često je prvi put da dijete dođe u kontakt sa sustavom pravosuđa i način na koji se događaj odvije može trajno utjecati na djetetov stav prema policijskim i pravosudnim službenicima. Prvi gubitak i traumu vezane za institucionalizaciju djeteta će većinom osjetiti s činom odlaska roditelja u zatvor. Na žalost, u nekim se slučajevima dogodi da i samo dijete bude fizički prisutno roditeljevom uhićenju što može ostaviti trajne negativne posljedice na njega. Bitno je stoga imati na umu djetetovu dobrobit pri privođenju, ali i kasnije, za vrijeme sudskog procesa. Stručnjaci navode da, ukoliko dijete bude svjedok privođenju i pritvaranju roditelja, postoji i do 70% veća vjerojatnost da će ono kasnije pokazivati simptome posttraumatskog stresa, u usporedbi s djecom koja se nisu našla u istoj situaciji (Gabelica Šupljika, 2021).

Na sreću, Hrvatska policija ima jasne smjernice i određeno standardno postupanje prema djeci koje se temelji na zakonskim obvezama obazrivog postupanja prema djeci. Članak 14. Zakona o policijskim poslovima i ovlastima (NN 92/14) glasi: „Posebno obzirno policijski službenik postupa prema djeci, maloljetnim, starim i nemoćnim osobama, osobama s invaliditetom i prema žrtvi kaznenog djela i prekršaja.“. Kako bi se izbjegla situacija gdje dijete prisustvuje uhićenju, prije same intervencije prikuplja se što više relevantnih informacija: tko je prijavljen na toj adresi, ima li djece, koje su dobi, ima li osoba intelektualne teškoće ili neki drugi oblik invaliditeta, postoje li prijašnje prijave, informacije o registriranom oružju i slično (Matijević, 2021). Ukoliko dijete živi isključivo za roditeljem ili skrbnikom prema kojemu je intervencija usmjerena, jasno je kako se djetetu mora pronaći alternativna skrb. U takvim slučajevima, kad god je moguće, uhićenje treba obaviti tako da dijete nije prisutno ili na način koji je osjetljiv spram djeteta (Vijeće Europe, 2018). S obzirom na propise o policijskom postupanju, policijski službenici obavezni su voditi računa je li osigurana skrb za dijete, čak i ako dijete nije bilo prisutno prilikom intervencije ili se trenutno nalazi u školi, vrtiću ili na nekoj izvanškolskoj aktivnosti. U slučaju da dijete nema osiguranu skrb odmah se poziva djelatnik socijalne skrbi. Prisutnost djelatnika centra za socijalnu skrb važna je i u slučaju potrebe razgovara s djetetom. Policija s djetetom neće razgovarati bez nazočnosti roditelja, skrbnika ili predstavnika centra za socijalnu skrb, osim u

situacijama gdje je djetetu ugroženo zdravlje ili život (Matijević, 2021). Ukoliko se u domu nalazi dijete, omogućuje se drugom neosumnjichenom roditelju ili drugoj prisutnoj odrasloj osobi, da se izdvoji s djetetom u neki drugi prostor kako dijete ne bi nepotrebno svjedočilo pretrazi (Matijević, 2021). U situaciji gdje je dijete prisutno uhićenju, uhićenom roditelju omogućeno je da umiri dijete, objasni što će se događati i tko će se o njemu brinuti dok je roditelj odsutan (Matijević, 2021). U ovom je postupku vrlo važno da dijete dobije njemu jasnu informaciju koja mu objašnjava što se trenutno događa i što će se događati u narednim danima s njim samim te s roditeljem (Robertson, 2007). Bitno je da dijete ne ostane traumatizirano postupkom, zbunjeno, te da se ne osjeća napušteno.

Djeca koja nisu nazočna uhićenju imaju druge otežavajuće faktore, često povezane sa nedostatkom znanja o tome što se dogodilo ili će se dogoditi njihovom roditelju. Djeca koja ne dobiju jasne informacije često „zamišljaju najgore o stanju roditelja ... ne znaju kako, kada i hoće li ikada vidjeti uhićenog ponovno ” (Robertson, 2007).

8.3. Dobrobit djeteta tijekom sudskog procesa

Preporuka Vijeća Europe (2018) za slučajeve gdje je roditelj kojemu predstoji kazna zatvora jest da treba koristiti alternative institucionalizaciji koliko god je to moguće i primjereno. Ukoliko se roditelja ipak šalje u pritvor ili zatvor, posebnu pozornost treba posvetiti tome da ga se smjesti u ustanovu koja je blizu prebivališta njegove djece.

8.4. Dijete kao svjedok

U nekim slučajevima dijete će morati biti svjedok u sudskom procesu koji se vodi protiv njegovog roditelja. Najčešće je ovo slučaj ukoliko je dijete u kaznenom djelu žrtva. Zakon o kaznenom postupku (NN 80/22) određuje da dijete koje s obzirom na svoju dob i duševnu razvijenost nije sposobno shvatiti značenje prava da ne mora svjedočiti ne može se ispitati kao svjedok, ali saznanja koja su dobivena od djeteta mogu se, putem stručnjaka, rodbine ili drugih osoba, koristiti kao dokaz. Ukoliko dijete nije u trenutku suđenja navršilo četrnaest godina, ispitivanje provodi sudac istrage. Samo ispitivanje provodi se putem audio-video uređaja uz pomoć psihologa, pedagoga ili druge stručne osobe, u odvojenoj prostoriji bez fizičke prisutnosti suca i stranaka. Ako to nije protivno dobrobiti i interesu djeteta, ispitivanju će prisustvovati roditelj ili skrbnik. Dakle u ispitivanju djeteta tijekom sudskog procesa, vodi se računa o dobrobiti djeteta i uzima se u obzir osjetljivost razdoblja u kojem se ono nalazi te se izbjegava dodatna traumatizacija.

8.5. Dobrobit djeteta nakon donošenja sudske odluke

Prema preporukama Vijeća Europe (2018) djeci bi trebalo biti dopušteno da posjete roditelja zatvorenika najviše tjedan dana nakon zatvaranja te omogućiti redovite i učestale posjete nakon toga. Posjeti prilagođeni djetetu trebali bi biti odobreni u načelu jednom tjedno, uz dopuštanje primjerenih kraćih češćih posjeta za vrlo malu djecu. Sve sigurnosne provjere djece trebaju se provoditi na način primjeren djetetu, koji poštuje dostojanstvo djece i njihovo pravo na privatnost. Zabranjeno je bilo kakvo nametljivo pretresanje djece, uključujući pretraživanje tjelesnih šupljina (Vijeće Europe, 2018). Ovakvim i sličnim odredbama smanjuje se vjerojatnost traumatizacije djeteta prilikom posjete roditelju. Obraćanje pozornosti na to da se dijete pri posjeti osjeća ugodno, umanjit će posljedice odvojenosti od roditelja i olakšati održavanje odnosa roditelj-dijete.

Kao reakcija na burne događaje koji se odvijaju oko njega, dijete će formirati svoj način nošenja sa situacijom. Neke od strategije nošenja su distrakcija kroz učenje, sport, izlaske, društvene aktivnosti, provođenje vremena s prijateljima, razgovor s osobama od povjerenja u obitelji i školi. Nasuprot ovim zdravim strategijama, znaju se pojaviti i čuvanje obiteljske tajne o roditelju u zatvoru, izbjegavanje razgovora, laganje ili umanjivanje situacije, doživljaj stigme i izolacije koji otežavaju djetetovo suočavanje (Profaca, 2021). Cilj je poticati produktivnije i zdrave strategije nošenja djeteta, a smanjivati učestalost pojavljivanja negativnih.

Profaca (2021) navodi i da su najveći zaštitni faktori u ovom slučaju održavanje odnosa između roditelja i djeteta (osim ako takav odnos nije u skladu s djetetovom dobrobiti) i kvaliteta brige za dijete dok je roditelj u zatvoru. Posjeti, bilo dolaskom djeteta u zatvor ili privremenim izlascima (dopustima) zatvorenika, ukoliko su dopušteni, najizravniji su način održavanja odnosa. Prilikom odlučivanja o privremenom izlasku roditelja zatvorenika na slobodu treba uzeti u obzir važne događaje u djetetovom životu kao što su rođendani, prvi dan u školi ili odlazak u bolnicu. Na žalost, ostvarivanje posjeta nije uvijek jednostavno.

Također, Profaca (2021) navodi kako se uključivanje djece u stručni tretman u istraživanjima pokazalo učinkovitom strategijom, kao i u različite programe u zajednici koje provode stručnjaci mentalnog zdravlja. Kako bi se olakšalo otvaranje djeteta stručnjaku, u tretmanskome radu se mogu primijeniti različite kreativne tehnike za suočavanje s emocijama – lutke, crteži, glazba, igre uloga (Profaca, 2021). Osim individualnog rada, djeca u situaciji roditeljskog zatvaranja mogu imati koristi i od grupnog rada iz kojega mogu dobiti doživljaj

zajedništva, osjećaj univerzalnosti te dijete počne uviđati da se situacija može preživjeti. „Ako su mogli drugi, mogu i ja.“ Ključan trenutak za djetetovo samopouzdanje je razumijevanje da ono nije odgovorno za roditeljevo ponašanje niti da je situaciju moglo predvidjeti ili spriječiti (Profaca, 2021).

Mnoga će djeca s ciljem da izbjegnu nošenje sa vršnjačkom stigmatizacijom i osudom od društva izbjegavati razgovor o situaciji kroz koju prolaze. Prešutjet će činjenicu da im je roditelj u zatvoru kako bi na neki način sebi olakšali ovo turbulentno razdoblje. Međutim, školski stručni suradnici smatraju da priznanje da prolaze kroz roditeljsku institucionalizaciju pomaže djetetu da iskusi osjećaj olakšanja. Iako su sve situacije drugačije, jedan stručni suradnik u istraživanju Brown (2020) izjavljuje: „zajednička sličnost sve djece koja imaju roditelja u zatvoru je u tome da djeca žele da netko zna, čak i ako ne žele razgovarati o tome. Bitno im je samo da je netko iz škole svjestan te činjenice.“ Stigmatizacija je stvaran problem s kojim se djeca zatvorenika nose. Za prevladavanje predrasuda i diskriminacije koje nastaju uslijed zatvorske kazne roditelja nužno je podizati svijest, te su potrebne promjena kulture i socijalna integracija marginaliziranih osoba (Vijeće Europe, 2018). Ovo su, naravno, veliki ciljevi koji zahtijevaju puno rada i potpunu dekonstrukciju dosadašnjih načina razmišljanja, no mogući su pomaci u vidu edukacije počevši od pedagoških stručnjaka koji imaju izravan utjecaj na vršnjake pogođene djece, službenika unutar pravosudnog sektora, a zatim i šire populacije.

9. POSJETE DJECE RODITELJIMA NA IZVRŠAVANJU KAZNE ZATVORA

„U idealnom svijetu zatvori nisu mjesta u koja bi djeca trebala odlaziti, ali danas je za velik broj djece susret s roditeljem unutar zatvorskih zidova realnost.“

-Ivana Zanze, izvršna direktorica Udruga Roda

Zbog smanjenja učestalosti direktnih kontakata s roditeljem, dijete ima pravo viđati roditelja unutar dopuštenih okvira. Ranije spomenuti članak 95. Obiteljskog zakona govori kako roditelj koji ne stanuje s djetetom ima pravo i dužnost ostvarivati osobne odnose s djetetom, osim ako mu je to zabranjeno ili ograničeno sudskom odlukom (2020). U ovom slučaju, osobni odnosi između roditelja i djeteta sudskom su odlukom ograničeni, a u nekim slučajevima i zabranjeni (ukoliko postoji rizik za zdravlje i dobrobit djeteta, ukoliko je samo kazneno djelo zbog kojega je roditelj institucionaliziran počinjeno na štetu djeteta i sl.). Pravo na kontakte s obitelji tijekom izvršavanja kazne zatvora jednako je pravo zatvorenika kao što

je to pravo članova obitelji koji se nalaze na slobodi. U zatvorskom se sustavu posebna važnost pridaje obiteljskim kontaktima i odnosima, pomaže se njihovoj uspostavi ako su narušeni, a zatvoreniku se omogućuje sudjelovanje u odgoju djece kroz ostvarivanje zakonom propisanog prava na posjete članova obitelji, a posebno djece sukladno Konvenciji o pravima djeteta (Izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2013). Pravo na posjetu djeteta do 18 godina može koristiti jednom svaki tjedan i za svaki blagdan (čl. 124. ZIKZ, NN 14/21) te će posjet biti u trajanju najmanje jedan sat (Izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2018). Djeca u dobi do 16 godina zatvorenika će posjećivati u pratnji odrasle osobe (člana obitelji ili druge osobe koja ima ovlast skrbiti o djetetu) (čl. 124. ZIKZ, NN14/21). U Republici Hrvatskoj moguće je odobriti i dodatne posjete za članove obitelji na kojima dijete također smije prisustvovati, što znači da je moguće ostvariti deset posjeta djeteta tijekom jednog mjeseca (Sučić, Knežević, i Matijaš, 2015).

Zatvori su dužni roditeljima zatvorenicima omogućiti susrete i primjereno okruženje za susrete s djecom. Rasporedom posjeta određeno je posebno vrijeme za posjete maloljetne djece roditeljima zatvorenicima u za to posebno određenom prostoru koji je interijerom prilagođen djeci te opremljen didaktičkim sadržajima i igračkama (Izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda, 2018). Roditelji s maloljetnom djecom, ukoliko je to moguće obzirom na broj posjetitelja, uvode se preko reda u odnosu na druge posjetitelje, a u nekim su zatvorima su, zbog velikog broja posjetitelja, posjete djece organizirane u za to određene dane (Izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda, 2013). U pojedinim kaznenim tijelima u skladu s mogućnostima osmišljen je i vanjski prostor za djecu. U preporukama Vijeća Europe (2018) stoji kako je za posjete djece potrebno osigurati okruženje koje omogućuje igru i interakciju s roditeljem.

Temeljem Sporazuma između UNICEF-a i Ministarstva pravosuđa o suradnji i zajedničkom djelovanju radi zaštite i unapređenja prava djece zatvorenika čiji su roditelji na izvršavanju kazne zatvora, tijekom 2020. godine hrvatski zatvorski sustav nastavio je s provođenjem aktivnosti usmjerenih na jačanje i očuvanje obiteljskih veza zatvorenika. Jedan od važnijih dijelova sporazuma odnosio se na omogućavanje video-posjeta djece zatvorenicima .

Osim toga sporazumom je predviđeno dodatno uređenje i opremanje prostorija za dječje posjete te je prostor za posjete djece u Kaznionici u Lepoglavi u potpunosti uređen i opremljen (svi prostori od čekaonice, hodnika za pretragu, samog prostora dječjih posjeta do

kupaonice). Također, prostor dječjih posjeta u toj kaznionici dodatno je opremljen didaktičkim igračkama za djecu različitih uzrasta. Didaktičkim materijalima i namještajem opremljene su i uređene prostorije za dječje posjete i u ostalim kaznenim tijelima za koje je to bilo predviđeno sporazumom (Zatvor u Rijeci, Zatvor u Varaždinu, Zatvor u Gospiću, Zatvor u Bjelovaru, Zatvor u Šibeniku i Zatvor u Splitu) (Izvešće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2020).

9.1. Prepreke posjetama djece

Iako zakonski postoji pravo na posjetu djeteta, to ne znači da se ono uvijek koristi ili se uvijek može koristiti. Dopušteni broj posjeta zatvorenicima je oko 60 puta u godini (vikend posjete i posjete praznicima), a prosječni broj posjeta djece je samo 4 godišnje. Nemaju svi zatvorenici u Hrvatskoj istu mogućnost primanja posjeta članova obitelji. Česte prepreke mogu biti financijska nemogućnost, geografska udaljenost, ograničeno kretanje zbog bolesti i slično. Razlog ponekad može biti i manjak želje za posjetom bilo od strane djeteta ili roditelja. U kojoj će mjeri djeca održavati pozitivan odnos s zatvorenim roditeljem ovisit će o mnogim stvarima, uključujući i kvalitetu odnosa prije zatvorske kazne i želju roditelja i djeteta da se taj odnos nastavi graditi. Kako bi se smanjio broj fizičkih prepreka, postoji preporuka da se zatvorska kazna izvršava što bliže mjestu stanovanja zbog očuvanja obiteljskih odnosa. Osobu osuđenu na kaznu zatvora koja ne prelazi 6 mjeseci duljine, smjestit će se u zatvor najbliži mjestu prebivališta (ZIKZ, NN 14/21). No ukoliko se radi o kazni duljoj od 6 mjeseci, kaznionica u koju se zatvorenik upućuje odabire se primarno prema stupnju rizika zatvorenika i samim time prema razini sigurnosti određene kaznionice. U tom se slučaju manje uzima u obzir blizina kaznionice od mjesta prebivališta. Problem se pojavljuje kod ženskih zatvorenica, koje, iz razloga što nisu brojne kao muški zatvorenici, mogu izvršavati kaznu zatvora dulju od 6 mjeseci samo u Kaznionici u Požegi. Činjenica da žene mogu izvršavati svoju kaznu samo u Požegi otežava posjete mnogim obiteljima.

Iz Izvešća o radu pravobraniteljice za djecu za 2020 godinu dobivena je informacija da su u navedenoj godini najčešći razlozi nemogućnosti posjećivanja bili udaljenost kaznenog tijela od mjesta djetetovog stanovanja, poremećeni odnosi s drugim roditeljem te smještaj djeteta u ustanovi ili kod udomitelja koji nisu voljni dovesti dijete u posjet. U Izvešću za 2021. godinu najčešće su primjedbe bile vezane uz sigurnosne mjere i ograničenja vezana uz pandemiju COVID-a19: smanjen broj fizičkih posjeta, nužnost posjedovanja COVID negativnog nalaza ili potvrde o cijepljenju, smanjenje broja mogućih posjetitelja i slične.

Uzevši u obzir sve prepreke fizičkim posjetama, kao dobra opcija pojavljuju se video-posjete. Video-posjete nude veću razinu kontakta od telefonskih razgovora gdje izostaje vizualni dio kontakta. Realizacijom video-posjeta djece zatvorenika umanjuju se štetne posljedice zatvaranja i odvojenosti djece od roditelja te se omogućuje kontakt i onoj djeci i članovima obitelji zatvorenika koji zbog velike udaljenosti, loše financijske situacije, nedostatka vremena, izvanredne situacije s pandemijom COVID-a19 i drugih okolnosti nisu bili u mogućnosti realizirati pravo na posjet (Izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2020.).

Robertson (2007) navodi četiri najčešće negativne značajke i greške kod dječjih posjeta. One uključuju:

(1) Arhitektura i dizajn interijera neprimjereni za djecu: Mnogi su zatvori projektirani bez razmatranja kakav će utjecaj na djecu za vrijeme posjeta. Neudobne i stroge čekaonice, zastrašujuće sigurnosne provjere (kao što su pretresi pasa tragača ili prolazak kroz niz zaključanih vrata da bi se došlo do zatvorenika), susreti iza stakla te nedostatak prostora za jelo ili igru mogu pogoršati iskustvo posjeta. Na sreću, 2013. godine je usvojena preporuka Pravobraniteljice za djecu da se posjete za svu djecu, neovisno o kaznenopravnom statusu roditelja, odvijaju bez staklene barijere (Izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2013.).

(2) Neprikladni uvjeti sastanka: Sastanci koji se održavaju sa strogim ograničenjima onoga što je dopušteno (npr. zabranjen fizički kontakt, dopušten isključivo razgovor) mogu biti neprikladni i uznemirujući za djecu. Maloj djeci osobito su potrebne raznolike aktivnosti kako bi se izbjeglo da im postane dosadno ili da postanu nemirni.

(3) Negativan stav osoblja: Djeca kao posjetitelji razlikuju se od odraslih posjetitelja, ali zatvorsko osoblje to ponekad ne uzima u obzir prilikom nadzora. Nenasmijani ili suviše formalni službenici te službenici koji ne objašnjavaju proceduru i vlastite postupke mogu uznemiriti djecu koja dolaze u posjet. Djeca se također mogu umoriti ili im može biti dosadno i zbog toga se neprikladno ponašati. Osoblje bi trebalo biti svjesno da će se djeca ponekad ponašati neprikladno (osobito ukoliko su prešla dug put do zatvora, ili bila primorana dugo čekati ulazak u prostor za posjete) te znati na koji način najbolje ostvariti djetetove potrebe i interese. U sklopu pilot projekta „Video-posjete za djecu zatvorenika“ u 2019. godini organizirana je i edukacija u kojoj je sudjelovalo 68 službenika koja obuhvatila značajne teme poput upoznavanja s pravnim mehanizmima u zaštiti djece, osvješćivanja vlastitog

komunikacijskog obrasca u kontaktu s djecom zatvorenika, izazovima zatvorenika u ulozi roditelja te dinamikom roditeljskih odnosa i razvoja djeteta. (Izvješće o stanju i radu kaznionica i zatvora za 2019.)

(4) Nedostatak privatnosti: Roditelji i djeca često žele provoditi vrijeme zajedno nasamo, daleko od drugih zatvorenika, službenika ili čak drugih članova obitelji. Međutim, to je često nemoguće zbog propisa koji zabranjuju privatne (nenadzirane) posjete.

Stvaranjem okruženja u koje djeca ne žele ili ne mogu otići, ograničava se (i potencijalno oštećuje) dijete i njegov odnos sa zatvorenim roditeljem. Djeca imaju pravo na odnos sa svojim roditeljima i važno je da zatvorske vlasti svake države poduzmu praktične i konkretne korake kako bi uklonile prepreke koje se mogu pojaviti.

9.2. Statistika posjeta djece za 2019. i 2020. godinu

Prema posljednjem dostupnom Izvješću o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda (2021) tijekom 2020. godine ostvareno je ukupno 1733 fizičkih posjeta maloljetne djece roditeljima koji se nalaze na izvršavanju kazne zatvora, od čega su 1594 posjeta imali očevi, a 139 posjeta majke. Barem jedan posjet maloljetne djece tijekom 2020. godine ostvarilo je 384 od ukupno 1549 zatvorenika roditelja, od čega je 360 posjeta očevima, a 24 posjeta majkama zatvorenicama. Dakle, u 2020. godini samo je 24,79% roditelja koristilo pravo na posjet djece. Podaci za 2020. godinu iznimka su zbog raznih zabrana koje su stupile na snagu početkom pandemije COVID-a19. Za usporedbu, tijekom 2019. godine, zabilježen je ukupno 5131 posjet maloljetne djece roditeljima koji se nalaze na izvršavanju kazne zatvora što je skoro tri puta veći broj od broja fizičkih posjeta tijekom 2020. godine. Od ukupnog broja posjeta maloljetne djece tijekom 2019. godine, 4868 posjeta su imali očevi, koje je posjetilo 959 maloljetne djece, a 263 posjeta imale su majke, koje je posjetilo ukupno 115 maloljetne djece. Barem jedan posjet maloljetne djece tijekom 2019. godine imalo je 638 zatvorenika roditelja (90,31%), od čega je bilo 583 posjeta očevima (91,4% svih očeva), a 55 posjeta majkama zatvorenicama (80% svih majki).

Kao posljedica pandemije COVID-19, fizičke posjete bile su znatno smanjene te je zatvorenicama iz tog razloga bilo omogućeno ostvarivati kontakt s obitelji i djecom putem video-poziva. U 2020. godini ostvareno je ukupno 5785 video posjeta. Od navedenog broja, u 3670 video posjeta su bila uključena maloljetna djeca (Izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2020). Dakle, čak 63,44% svih video-posjeta bile su posjete

maloljetne djece zatvorenika. U razdoblju od početka siječnja do kraja ožujka 2020. godine (razdoblje prije proglašenja stanja pandemije) ostvareno je svega 179 dječjih video-posjeta, a od početka travnja do kraja prosinca 2020. godine realizirano je čak 3491 dječjih video posjeta. Stanje prije početka pandemije pokazuje da je u 2019. godini bilo samo 300 video-posjeta djece roditeljima što je razumljivo obzirom da su video-posjete u hrvatskim zatvorima implementirane tek u ožujku 2019. godine i to u 13 kaznenih tijela diljem Hrvatske (Izvešće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2019.).

10. PROGRAMI ZA ZATVORENIKE RODITELJE U SVIJETU

10.1. Parenting Inside Out

Parenting Inside Out (PIO) je program roditeljskih vještina zasnovan na dokazima razvijen za roditelje unutar zatvorskog i probacijskog sustava osmišljen za područje SAD-a. Program prilagođen roditeljima u zatvoru prikladan je i za majke zatvorenice, i za očeve zatvorenike. Osim navedene, zatvorske verzije, postoji i verzija programa za roditelje na uvjetnoj slobodi (Parenting Inside Out, bez dat.). PIO dokazano utječe na smanjenje recidivizma i kriminalnog ponašanja, a istovremeno poboljšava obiteljske odnose i roditeljske vještine te povećava učestalost dječjih posjeta (Parenting Inside Out, bez dat.). Cilj je stručnjacima bio stvoriti program koji ne samo da zatvorenici pruža znanja i vještine koje im pomažu u roditeljstvu dok su u zatvoru, nego će im pomoći i da budu pripremljeni ulogu roditelja koju će imati kada se vrate na slobodu (Eddy i sur., 2008). Ovaj se program sastoji od 36 susreta i zasniva se na znanstvenim, ali i praktičnim dokazima (iz intervjua s ciljanom skupinom). Program se provodi kroz dvanaest tjedana kroz trosatne sastanke koji se održavaju tri puta tjedno. Teme kojima je program bavi su: komunikacijske vještine, vještine rješavanja problema, regulacija emocija (upravljanje bijesom), razvoj djeteta, odgoj djece kroz čitanje i igru, obiteljska dinamika, davanje učinkovitih uputa i korištenje pozitivnog potkrepljenja, usmjeravanje djece, tehnike nenasilnog discipliniranja, uloga roditelja, planiranje prijelaznog razdoblja neposredno prije, tijekom i nakon izlaska iz zatvora i reintegracija obitelji po izlasku. Neke od aktivnosti koje PIO program sadrži su: rasprave/debate u malim i velikim grupama o studijama slučaja, analize kritičnih trenutaka, igranje uloga, grupni projekti i učestale vježbe koje omogućuju stalno vježbanje roditeljskih vještina, kao što je na primjer usvajanje plišanih medvjedića koje je potrebno nadzirati i njegovati u svako doba dana tijekom trajanja programa (Eddy i sur., 2008). Za vrijeme trajanja programa, voditelj skupine i pojedinačni zatvorenik surađuju u određivanju ciljeva učenja u sklopu programa i metoda za

postizanje tih ciljeva. Velik se naglasak stavlja da se ono naučeno iz područja odnosa s drugim ljudima koristi i izvan odnosa roditelj-dijete i implementira u svakodnevnu komunikaciju zatvorenika (zatvorenici roditelji moraju znati koristiti ove vještine kako bi razgovarali sa svojim djetetom, drugim skrbnikom njihovog djeteta, njihovim službenikom za uvjetni otpust, njihovim socijalnim radnikom i učiteljima njihovog djeteta.). Uz predviđene tri radionice tjedno, program podrazumijeva dodatni susret u obliku grupe podrške predviđene za sva dodatna pitanja, a sudjelovanje je dopušteno i zatvorenicima koji su već prošli kroz ovaj program. Po završetku programa, zatvorenicima se omogućava posjet obitelji koji se potom snima, a zatim i detaljno analizira zajedno s voditeljem programa i ostatkom skupine s ciljem da zatvorenik dobije uvid u svoj napredak i moguće nedostatke u svojoj komunikaciji (Eddy i sur., 2008). Istraživanjem rezultata PIO programa pronađeno je sljedeće: sudionici programa govore o znatno pozitivnijem odnosu roditelj-dijete; PIO skupina je naspram kontrolne skupine postigla viši rezultat u vjerojatnost da će zadržati aktivnu ulogu sa svojom djecom i nakon izlaska; PIO skupina postigla je više rezultate u lakoći odnosa zatvorenika sa skrbnikom njegovog djeteta čak i kada su odnosi bili vrlo negativni prije početka programa, PIO skupina imala je više ukupnih obiteljskih posjeta nego kontrolna grupa (Parenting Inside Out, 2012).

10.2. Obiteljska kuća Engelsborg

Obiteljska kuća Engelsborg dio je danskog zatvorskog sustava organizirana na način da u njoj mogu boraviti određeni zatvorenici roditelji zajedno sa svojim partnerom te djecom za vrijeme trajanja kazne zatvora. Dakle, u kući mogu živjeti dva zatvorena roditelja sa svojom djecom ili jedan zatvoreni roditelj i njegov partner sa slobode. Sam izgled institucije podsjeća na obiteljsku kuću i funkcionira na principu „normalizacije“ (Globus, 2009). Ovo znači da se zatvorenicima i obiteljima omogućava onakav život koji ih čeka i izvan zatvorskog sustava, no uz određenu količinu pomoći i usmjeravanja. Zatvorenici i njihove obitelji žive u Engelsborgu bez rešetaka, ćelija i pravosudnih policajaca, od zatvorskog osoblja, s njima dio vremena borave i dva obiteljska terapeuta, socijalni radnik i socijalni pedagog koji sa obiteljima obavljaju redovite tretmanske susrete (Martynowicz, 2011). Djeca koja su dovoljno stara za to, idu u jaslice, vrtić ili školu u susjedstvu kako ne bi svoje vrijeme provodila isključivo u zatvorskom okruženju te kako bi se održao osjećaj svakodnevice. Dvije su glavne zabrane u Engelsborgu – zabrana nasilja u obitelji, između obitelji i prema zatvorskom osoblju te zabranjeno korištenje droga. Obiteljima koje se ne pridržavaju navedenih pravila, oduzimaju se prava boravka u obiteljskoj kući i vraća ih se natrag u

zatvoreniji tip ustanove s većim ograničenjima i oduzima se pogodnost boravka u zatvoru s djecom (Globus, 2009). Kvalitetno provođenje ovakvog obiteljskog programa za zatvorenike podrazumijeva ulaganje velike količine resursa na mali broj korisnika. U navedenoj kući može živjeti samo pet obitelji istovremeno (Martynowicz, 2011) što je jedna od mana ovakve vrste sustava i znači da neće svi zatvorenici koji ostvaruju prava za smještanje u Engelsborg, i ostvariti ta prava.

10.3. PACT – Prison Advice & Care Trust i Befriending program

PACT je humanitarna organizacija u Ujedinjenom Kraljevstvu čija je glavna svrha pružanje pomoći i praktičnih usluga zatvorenicima i njihovim obiteljima. Organizacija velik trud osobito ulaže u održavanje odnosa zatvorenika i njihove djece. Tri su konkretne vrste programa koje PACT organizacija nudi : programi podrške djeci i obitelji zatvorenika, programi podrške zatvorenicima i bivšim zatvorenicima, programi tečajeva roditeljstvo i obiteljske odnose, a osim navedenih programa česte su aktivnosti i kampanje i zagovaranja u javnom prostoru (Gabelica Šupljika i Pribela-Hodap, 2016). Gabelica Šupljika i Pribela-Hodap (2016) navode razne programe koje PACT organizacija nudi: Time To Connect (program za zatvorenike o važnosti održavanja odnosa s djecom, negativnim posljedicama odvajanja i boravka u zatvoru za dijete, učenje roditeljskih vještina i dobivanje informacija o potrebama djeteta prateći njegov razvoj), Inside Stories (program razmjenjivanja knjiga i čitanja s ciljem poticanja pismenosti kod djece i zatvorenika), Building Stronger Families (program za partnere od kojih je barem jedan u zatvoru) i drugi. Između ostalih brojnih programa, ističe se „Befriending“. Befriending program je program podrške djeci i obiteljima zatvorenika baziran na volonterstvu. Volonteri koji su uključeni u program sudionicima omogućuju povjerenje, poticanje i podršku kroz ovo burno razdoblje. Volonteri su educirani o posljedicama koje zatvaranje člana obitelji ili roditelja može imati te o postojećim resursima u zajednici na koje mogu uputiti sudionike. Sam program provodi se kroz telefonske razgovore i fizičke sastanke u trajanju 30-60 minuta. Program traje oko šest tjedana. Befriending program uključuje: telefonski poziv jednom tjedno u dogovoreno vrijeme, podrška i smjernice za razumijevanje utjecaja institucionalizacije na zatvorenika i njegovu obitelj, neosuđujući pristup, usmjeravanje i davanje preporuka za daljnje institucije i udruge koje također mogu ponuditi dodatnu podršku ukoliko je ona potrebna (PACT, bez dat.). Volonteri potiču ostvarivanje telefonskog kontakta i posjete zatvorenim članovima obitelji ukoliko takav kontakt već ne postoji.

11. PROGRAMI I PROJEKTI ZA ZATVORENIKE RODITELJE U REPUBLICI HRVATSKOJ

11.1. Program u kaznenim tijelima - Zatvorenik kao roditelj

Zatvorenik kao roditelj jedan je od edukativno-razvojnih programa koji se provode unutar hrvatskog zatvorskog sustava. Program Zatvorenik kao roditelj i drugi edukativno-razvojni programi nisu povezani direktno s počinjenim kaznenim djelom, nego se provode s ciljem unaprjeđivanja kvalitete života i međuljudskih odnosa. Ovi programi ne moraju se provoditi kontinuirano, ali mogu stajati kao ponuđena mogućnost, ili se mogu kreirati ako se pojavi potreba za njima. Cilj programa je poticanje zatvorenika roditelja na aktivno, pozitivno i odgovorno roditeljstvo, koje je u najboljem interesu djeteta kao te da dobiju pomoć i podršku koja im je potrebna za vrijeme odvojenosti od djeteta. Sam program je nastao 2013. godine jer je prepoznata potreba za podizanjem roditeljskih kompetencija i nakon završetka programa koji se ranijih godina provodio u suradnji s Obiteljskim centrima, iz razloga što su motivaciju za nastavkom provođenja iskazali kako zatvorenici, tako i službenici kaznenih tijela te je postojala stvarna potreba za programom takvog tipa. Program koji je prethodio zvao se „Odgovorno roditeljstvo“ i provodio se u suradnji s o suradnji s Ministarstvom obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti. Provođen je bio od 2010. godine do kraja 2012. godine. Program „Odgovorno roditeljstvo“ prestao se provoditi nakon izmjene Zakona o socijalnoj skrbi koje su predstavile nove obveze i ovlasti obiteljskih centara, obiteljski centri više nisu imali dovoljne kapacitete za nastavak provođenja programa. Program „Zatvorenik kao roditelj“ proveden je u Kaznionici u Lipovici-Popovači kao pilot projekt u razdoblju od travnja do lipnja 2013. godine, u sklopu kojeg je bilo održano 14 radionica na kojima je sudjelovalo 12 zatvorenika. Program je među sudionicima odmah bio dobro prihvaćen (Izvešće o stanju i radu kaznionica i zatvora za 2013. godinu). Obzirom na dobru prihvaćenost, program se od iduće godine provodio u 12 kaznenih tijela. Provodi se u malim, zatvorenim, grupama većinom u trajanju od 60 minuta. Zatvorene grupe podrazumijevaju da će oni zatvorenici koji se uključe u program biti isti oni koji ga i završavaju, dakle nije moguće započeti sudjelovanje u programu usred njegova provođenja.

Sudjelovanje u programu Zatvorenik kao roditelj nije dopušteno počiniteljima kaznenih djela spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta. Među ostalim zatvorenicima, mogu sudjelovati i muškarci i žene, roditelji maloljetne djece kojima preostaje još najmanje četiri mjeseca do isteka kazne, motivirani za učenje i promjenu ponašanja, posjeduju

kognitivne i emocionalne kapacitete za rad u grupi i rad na roditeljskoj ulozi, pismeni su i bez intelektualnih deficijencija i težih oblika psihopatologije (Gabelica Šupljika, 2021). Program se odvija u skupinama od 8 do 12 zatvorenika, jednom tjedno u trajanju od 60-90 minuta, u heterogenoj grupi zatvorenica ili zatvorenika koji su počinili razna kaznena djela. Između samih sastanaka, sudionici imaju obavezu rješavanja domaćih zadaća. Ukoliko se u program uključuju oni zatvorenici koji su počinili kazneno djelo na štetu obitelji, tada program prestaje biti edukativno-razvojni i preuzima karakteristike posebnog programa jer je usmjeren na tretiranje specifičnih kriminogenih faktora (Izvjješće o stanju i radu kaznionica i zatvora za 2016. godinu).

Program započinje stvaranjem preduvjeta za rad grupe (upoznavanje s pravilima grupe i sadržajem programa, upoznavanje s načinom ocjenjivanja razine prihvaćanja sadržaja programa, poziv na aktivno sudjelovanje, najava obaveze pisanja zadaća i slično). Teme koje se obrađuju na programu Zatvorenik kao roditelj su sljedeće: komunikacija (aktivno slušanje, govorenje i opažanje te asertivnost), potrebe i emocije (hijerarhija potreba, povezivanje osjećaja, mišljenja i ponašanja), sukob naspram suradnje, roditeljstvo (razvojne faze djeteta, roditeljski stilovi, discipliniranje djeteta), rješavanje problema u odgoju, razvod (sukob roditelja prije i nakon razvoda). Po završetku posljednje teme, od sudionika se dobiva povratna informacija o programu i slijede završni pozdravi i rastanak grupe.

Tijekom 2020. godine 43 zatvorenika sudjelovalo je u programu. Godinu ranije, 2019. godine, sudjelovalo je 98 zatvorenika, dok je prijašnjih godina, npr. 2017. godine bilo 144 sudionika, a 2016. godine 112 sudionika. Ovaj pad u razini sudjelovanja može se pripisati dvama razlozima; prvo, ograničenjima zbog pandemije COVID-a19 i, drugo, činjenicom da je većina zatvorenika koji izdržavaju duže kazne zatvora već sudjelovala na svim edukacijsko-razvojnim programima.

U 2014. godini program je evaluiran (Šimić, Baranček i Franjić-Nađ) u 5 kaznionica i 6 zatvora. Za evaluaciju je bio korišten Upitnik roditeljskih kompetencija koji se sastoji od osam kategorija: stav prema učenju u grupi, motivacija za učenjem uspješnijeg roditeljstva, roditeljski stres, uključenost zatvorenika u roditeljstvo, roditeljsko zadovoljstvo, stavovi o odgoju, roditeljske vještine i pravila ponašanja/discipliniranje. U svim kategorijama zabilježen je pozitivan pomak, a najveći pomak bio je u kategoriji „roditeljske vještine“. Po završetku programa prevladava stav da se roditeljske vještine mogu učiti te sudionici izražavaju jaču želju za aktivnim sudjelovanjem u odgoju. Također, u usporedbi s početnim

stanjem, sudionici manje smatraju fizičko kažnjavanje kao adekvatnu kaznu za nepoželjno ponašanje nego preferiraju neke nove, naučene načine kažnjavanja. Sami sudionici vrlo su zadovoljni programom, opisuju ga kao korisnog, poučnog, zanimljivog i primjenjivog u stvarnom životu. Službenici tretmana/voditelji programa također prepoznaju njegov potencijal i zadovoljstvo sudionika. Navode da neki od sudionika upravo sudjelovanje u ovom programu smatraju „najljepšim dijelom izdržavanja kazne zatvora“.

U 2017. godini, osim programa „Zatvorenik kao roditelj“ u hrvatskim zatvorima i kaznionicama provedeni su još i sljedeći projekti: projekt udruge Status M „Super tata bez prepreka“; program udruge Roda: „Neprekinuta veza – povezujuće roditeljstvo iza rešetaka“ (Izvešće o stanju i radu kaznionica i zatvora za 2017. godinu). U 2020. godini proveden je i program „Rešetke nisu prepreke“ udruge Roditelji u akciji – RODA

11.2. Projekti Udruge RODA

Udruga RODA – roditelji u akciji je, kako sami sebe opisuju, skupina građanki i građana, roditelja i budućih roditelja, koja se zauzima za dostojanstvenu trudnoću, roditeljstvo i djetinjstvo u Hrvatskoj. Udruga RODA osim što se vrlo intenzivno i aktivno bavi problemima majki i očeva u zatvorima i njihove djece, u repertoaru ima i mnoge druge projekte i programe usmjerene na pozitivno i odgovorno roditeljstvo, prava roditelja i trudnica, te sigurno odrastanje sve djece.

11.2.1. Neprekinuta veza – povezujuće roditeljstvo iza rešetaka

Projekt Neprekinuta veza udruge RODA započeo je s provođenjem 2017. godine. Glavni cilj projekta bio je promicanje povezujućeg roditeljstva među zatvorenicima, stvaranje uvjeta za njegovo ostvarivanje te održanje bliske veze u odnosu-dijete roditelj. Povezujuće roditeljstvo je stil roditeljstva koji se zasniva na nježnim metodama odgoja, razumijevanjem za dječje potrebe, koji rezultira stvaranjem čvrste emotivne veze između djeteta i roditelja. Ono se bazira na „osam ideala“: 1. priprema za porod, 2. emotivna pristupačnost, 3. dojenje, 4. nošenje djeteta, 5. zajedničko spavanje, 6. izbjegavanje produženog odvajanja od djeteta, 7. pozitivno discipliniranje, 8. ravnoteža obiteljskog života. Udruga RODA (2017) navodi sljedeće posebne ciljeve projekta: pružanje podrške zatvorenicima za održavanje bliskosti s djetetom, jačanje roditeljskih kompetencija, osnaživanje zatvorenica za majčinstvo, educiranje osoblja zatvorskog sustava o važnosti povezujućeg roditeljstva, podizanje svijesti javnosti o važnosti održavanja obiteljskih veza između zatvorenika i njihove djece.

Aktivnosti u projektu bile su sljedeće. Udruga RODA (2017) navodi da je najčešće to bilo pružanje podrške majkama kroz trudnoću, porod, dojenje i nošenje djeteta te psihosocijalna podrška majkama unutar grupa podrške. Osim toga, održano je i nekoliko kuharskih i kazališno-glazbenih radionica na kojima su majke sudjelovale. Projekt je također stavio fokus na educiranje majki, primalja, osoblja te javnosti. Kasnije, projekt se preimenovao u Neprekinute veze te uključio veći broj kaznionica i izmijenjen set aktivnosti. U 2020. godini (Udruga RODA) aktivnosti su bile sljedeće: opremanje prostorija za video posjete, informiranje osoblja i zatvorenika o video posjetama, informiranje djece o zatvorskoj ustanovi u kojoj je njegov roditelj, opremanje prostora za posjet u 7 kaznenih tijela, edukacije službenika odgovornih za posjete (s naglaskom na video posjete), promocija modela tzv. "Family staffa" u 7 kaznenih tijela.

11.2.2. Čitateljski program za roditelje i djecu u kaznionicama i zatvorima

Čitateljski program za roditelje i djecu u kaznionicama projekt je udruge RODA koji je započeo s provođenjem 2015. godine s majkama koje su tada boravile u Kaznionici u Požegi. U sklopu projekta, očevi i majke na održavanju kazne zatvora odabiru slikovnicu ili knjigu koju će potom čitati svojem djetetu, dok će njihov glas snimati zatvorsko osoblje. Potom se ova zvučna knjiga dostavlja djetetu zajedno sa fizičkom kopijom same knjige. Glavni cilj projekta bio je poticanje bliskosti i održavanje odnosa roditelja s djetetom na način da dijete može čuti glas svog roditelja iako se u tom trenutku ne mogu vidjeti uživo. Osim glavnog cilja, čitanje djetetu u obitelji smatra se snažnim poticajem za razvoj djetetovih čitateljskih vještina. Osim samog čitanja i snimanja audio-knjige, zatvorenici su sudjelovali u 10-12 predavanja/radionica koje naglašavaju važnost čitanja za ostvarenje bliskog odnosa s djetetom te su usmjerene na jačanje roditeljskih vještina (Udruga RODA, 2016b). Čitateljski program za zatvorenike i djecu nakon prvog ciklusa se nastavio provoditi zbog dobre prihvaćenosti i danas se provodi u svim kaznenim tijelima u Hrvatskoj. Citat obitelji zatvorenika koji je sudjelovao u čitateljskom programu: „Djeca su bila radosna kad su čula glas svog oca i ovo je nešto najbolje što smo dobili za ovo vrijeme koje on provodi u zatvoru.“ (Udruga RODA, 2021). Čitateljski program u Hrvatskoj sličan je programu u Ujedinjenom Kraljevstvu pod nazivom Storybook Dads koji je aktivan još od 2002. godine, a danas se provodi u oko 100 zatvora diljem UK-a (uključujući i ženske te maloljetničke zatvore) (Storybook Dads, bez dat.).

11.2.3. Projekt MA#ME

Puni naziv projekta je MA#ME - Osnaživanje zatvorenica za roditeljsku ulogu i uključivanje na tržište rada. Glavni ciljevi projekta bili su povećati zapošljivost, socijalnu uključenost i kvalitetu života zatvorenica i njihovih obitelji, a osobito djece te zagovaranje i povećanje provođenja programa za zatvorenice i njihovu djecu. Osim navedenih, cilj je bio i educirati i povećati senzibilitet stručnjaka, te političke i šire javnosti o problemima i potrebama zatvorenika i njihove djece. U sklopu projekta objavljen je velik broj stručnih publikacija koje se bave problemima s kojima se suočavaju zatvorenice i njihova djeca uključujući nemogućnost ostvarivanja posjeta, nedostatak podrške za održavanje odnosa, nesenzibiliranost sustava te nedostatak znanja o bitnim temama vezanim za uspješno roditeljstvo. U sklopu projekta provedene su edukativne radionice o reproduktivnoj zaštiti žena, radionice usmjerene na profesionalni život zatvorenica (informacije o traženju posla, pisanju životopisa i molbe za posao te razgovoru s potencijalnim poslodavcima i slično), a majke su educirane i o vlastitoj ulozi majke te važnosti održavanja kvalitetnog odnosa za dijete. U sklopu projekta, Udruga RODA financirala je putne troškove za dječje posjete te je tijekom 2015. godine pomogla 34 djece da posjete svoju majku ukupnih 175 puta (Udruga RODA, 2015).

11.3. Projekt 'Taata!' Udruge za kreativni socijalni rad

Projekt 'Taata!' sastojao se od 6 ciklusa radionica poticajnog roditeljstva sa naglaskom na specifične izazove odgoja dječaka, djevojčica i tinejdžera (sveukupno 96 sati neposrednog rada s korisnicima) te organiziranog prijevoza djece i majki na posjete očevima zatvorenica. Osim toga, s ciljem senzibiliziranja javnosti na izazove roditeljstva osoba na izvršavanju kazne zatvora, osmišljena je bila Facebook kampanja za podizanje svijesti. Projekt je nastao uviđanjem da se očevi zatvorenici u roditeljstvu suočavaju s istim problemima kao i očevi na slobodi, a situaciju otežava činjenica da oni nisu u mogućnosti da proizvoljno stupaju u kontakt sa svojim djetetom. Opći cilj projekta bio je ohrabrivanje očeva za očuvanje obiteljskih veza te ostvarivanje kontakata s djecom. Drugi, specifični ciljevi bili su: pružiti psihosocijalnu podršku očevima u ostvarivanju roditeljske uloge, educirati i osnažiti očeve za nošenje sa preprekama roditeljstva, omogućiti očevima i djeci zajedničke aktivnosti za provođenje vlastitog slobodnog vremena, opremiti i urediti prostor gdje borave djeca (čekaonica za posjetu) u Zatvoru u Zagrebu, senzibilirati javnost kroz organiziranje Facebook kampanje o važnosti ostvarivanju roditeljske uloge kod očeva zatvorenika (Udruga za kreativni socijalni rad, bez dat.). Projekt se provodio u dvije hrvatske kaznonice – u Lepoglavi i Glini. Osim učenja roditeljskih vještina, pomoć se pruža direktno djeci i majkama

kroz individualno savjetovanje sa službenicima tretmana koji daju bitne informacije kao što je na primjer kako pripremiti dijete i sebe za susret s ocem kojem godinama nisu bili u posjeti.

Posjete obitelji, kao što je ranije navedeno, ponekad mogu biti prepriječene praktičnim problemima. Najčešće su prepreke u obliku financijske nemogućnosti organiziranja puta i prijevoza. Javni prijevoz vikendom i praznikom prema navedenim kaznenim tijelima je rijedak što stvara probleme u ostvarenju kontakata obitelji i zatvorenika. U organizaciji Udruge za kreativni socijalni rad u prošlosti se provodio program 'Klub očeva' u sklopu kojega je prijevoz do Kaznionice u Lepoglavi bio organiziran za one članove obitelji koji si to nisu mogli priuštiti. Navedena aktivnost se pokazala svrhovitom i potrebnom te se ona iz tog razloga nastavila provoditi i kroz projekt 'Taata!'.

12. PRIJEDLOZI ZA UNAPRJEĐENJE

Vrlo je važan prvi djetetov susret s policijom i sustavom pravosuđa. Službenici koji su dio prvih susreta s djetetom (tijekom uhićenja i suđenja) moraju biti educirani za razgovor s djetetom, imati prikladan vokabular, znati što sve treba i što ne treba i u kojem dijelu postupka s djetetom podijeliti, znati pružiti djetetu utjehu i podršku te ga znati uputiti u to što će se događati u narednom izvjesnom razdoblju.

U kasnijim razgovorima sa osobama kojima dijete vjeruje (skrbnik, članovi obitelji, stručnjaci) djeca očekuju i zaslužuju istinitu i jednostavno razumljivu informaciju o tome gdje se njihov roditelj nalazi, zbog čega se ondje nalazi i u kojim uvjetima živi. Zatvor je za djecu zbunjujuć koncept. Ponekad će dijete direktno pitati ona pitanja koja ga zanimaju, a direktna pitanja predstavljaju dobru podlogu roditeljima i skrbnicima da mu objasne sve ono što ga zanima kako ne bi ono ne bi ostalo zbunjeno ili čak imalo krivu, negativniju predodžbu života u zatvoru. Obzirom da se radi o osjetljivoj temi, djeca će ponekad zbog neugode ili srama odustati od postavljanja pitanja koja ih zanimaju. Ovaj problem mogao bi se riješiti postojanjem priručnika za djecu koji bi odgovorio na sva relevantna pitanja vezana uz odlazak roditelja u zatvor. Priručnik bi morao biti dobno primjeren djeci, a za mlađu djecu on bi mogao biti organiziran u obliku slikovnice ili priče. Dobri primjeri ovakvih slikovnih knjiga su: „The night dad went to jail“ autorice Melisse Higgins, „When Andy's father went to prison“ autorice Marthe Hickman, radna bilježnica „Two in every 100“ autora Richarda Dychesa i druge. U Hrvatskoj još uvijek postoji prostor da se ovakav priručnik izradi,

specifično za hrvatsko zakonodavstvo. Međutim važno je napomenuti pozitivne napore ranije spomenutog projekta *moto#R* unutar kojeg su objavljene dvije brošure-slikovnice za djecu s roditeljima u zatvoru s junacima s kojima se ona mogu poistovjetiti („Zašto je Gor nacrtao zub?“ i „Što muči Riku?“). Ove slikovnice opisuju dvije situacije specifične za djecu zatvorenika roditelja. Vrlo je bitno da ova djeca imaju prisutnost i reprezentaciju u medijima i materijalima namijenjenima djeci, no reprezentacija koju dobivaju ne smije ih stigmatizirati. Priznavanje ove skupine djece bitno je radi podizanja svijesti o postojanju te skupine djece, o problemima s kojima se suočavaju, njihovim potrebama i načinima kako pojedinci mogu pomoći. Češće prikazivanje u javnosti dovest će do normaliziranja ovog fenomena što će zatim rezultirati smanjenjem stigmatizacije i manjim osjećajem srama kod djece.

Do veljače 2021. dokument pod nazivom „Socijalna anketa“ bio je jedan od obveznih dokumenata koji su se dostavljali sucu izvršenja uz nalog za izvršavanje kazne zatvora. Ovaj su dokument ispunjavali službenici nadležnog Centra za socijalnu skrb, a sačinjavao je sve relevantne podatke kao što su: informacije o obitelji i djeci optuženika, je li optuženik jedini djetetov skrbnik, je li lišen prava na roditeljsku skrb, podatak tko će se i gdje skrbiti o osuđenikovo djeci te informacije o rizičnim ponašanjima članova obitelji (Maršić, 2021). Na osnovi socijalne ankete sudac izvršenja dobio bi uvid u obiteljski život te okolnosti koje bi sucu bile bitne za određivanje kazne i načina njezinog izvršenja. Međutim, navedeni dokument više nije obavezno dostaviti sucu čime sudac gubi dio bitnih informacija vezanih za dijete i obiteljske prilike osuđenika, a koje bi mogle promijeniti ishod suđenja s utjecajem na dobrobit djeteta.

Kod donošenja odluke o načinu izvršavanja kazne, kod osuđenika kod kojih bi to moglo biti prikladno s obzirom na kazneno djelo i razinu rizika, preporučljivo je izricanje alternativnih kazni (iz domene probacije). Prednosti alternativnog kažnjavanja za djetetovu dobrobit mogu biti posebno izražene kod one djece koja su morala mijenjati životno okruženje kao rezultat zatvaranja njihovih roditelja.

Promatranjem inicijativa za koje se COPE mreža zalaže, vidljivi su i neki od sustava u kojima postoji prostor za unapređenje. One su sljedeće:

- Područja za posjete prilagođena djeci u zatvorima, kao i produženi posjeti za djecu
- Pratlja djece do zatvora od strane posebno obučanih volontera ukoliko postoje fizičke prepreke za posjetu zatvoru zbog zemljopisne udaljenosti, obiteljskih sukobima, logističkih problema i slično.

- Inicijative koje olakšavaju komunikaciju između djece i zatvorenih roditelja, kao što je povećani pristup telefonu.
- Roditeljski programi kao što su grupe za raspravu te zanatske i kreativne radionice u zatvorima gdje roditelji mogu stvarati različite predmete kao poklone za dijete.
- Mjere koje roditeljima omogućuju izvršavanje svojih roditeljskih odgovornosti (od trenutka uhićenja pa nadalje), promicanjem alternativa zatvaranju kad god je to moguće, osobito za majke s vrlo malom djecom.
- Edukacije u svrhu podizanja svijesti o položaju djece čiji su roditelji u zatvoru za suce, škole, stručnjake za skrb o djeci, zatvorsko osoblje, relevantne organizacije.
- Forumi za poticanje razmjene ideja i dobre prakse za djecu čiji su roditelji zatvoreni.
- Bolja organizacija statističkih podataka o broju djece pogođene ovom situacijom, daljnja istraživanja psihološkog i socijalnog utjecaja roditeljskog zatvaranja i isticanje važnosti održavanja obiteljskih veza. (COPE, bez.dat.).

Što se tiče posjeta djece, Vijeće Europe (2018) predlaže stvaranje mogućnosti da se posjete dopusti u blizini zatvora, izvan ograđenog prostora zatvora, kako bi se poticalo, održavalo i razvijalo odnose dijete-roditelj u što je moguće normalnijim uvjetima. Za vrijeme posjeta, osoblje koje je u interakciji s djecom treba biti obučeno o tome kako poštovati potrebe i prava djece, o utjecaju zatvorskog ambijenta na djecu, o specifičnim problemima na koje nailaze djeca i njihovi roditelji zatvorenici, kako prilagoditi posjet djeci te kako ih primjereno pretraživati. Jedan od zadataka osoblja pri posjeti djeteta zatvoru mora biti da se dijete osjeća ugodno u zatvorskom ambijentu. Dijete će vrlo vjerojatno osjećati nelagodu prilikom posjete (pogotovo pri prvim dolascima) te mu je potrebno da mu osobe s kojima će ondje doći u kontakt (osim roditelja) daju olakšanje i potvrdu da će sve biti u redu i da nije u nevolji.

Također, Vijeće Europe (2018) predlaže organizaciju posjeta na način da one ne ometaju ostale segmente djetetova života kao što je npr. pohađanje škole. Ukoliko posjete ometaju svakodnevne djetetove obveze, roditeljima u zatvoru trebale bi se omogućiti rjeđe, ali duže posjete djece kako bi se odnos mogao kvalitetno razvijati i održavati. Cilj je da se u djetetovom životu što je manje svakodnevnih rutina moguće izmjenjuje. Na taj način će se kod djece umanjiti šok i trauma izazvana odlaskom roditelja. Osim posjeta djeteta u zatvoru, kada god je to moguće i iz jednakih razloga, roditelju bi se trebao dopustiti privremeni izlaz iz zatvora u svrhu održavanja odnosa s djetetom u „normalnom“ okruženju. Ovo se čini na način

da se roditelju daje „dopust“ na ona razdoblja i dane za koje je djetetu bitno prisustvo roditelja (rođendani, prvi dani škole, veće obljetnice, majčin dan/dan očeva i slično).

Roditeljske obveze ne smiju prestati odlaskom u zatvor i tjedne posjete ne bi trebale biti jedini kontakt između roditelja i djeteta. Roditelju zatvoreniku je za to sposoban i voljan potrebno je omogućiti stvarno sudjelovanje u roditeljskoj brizi o djetetu, uključujući komunikaciju sa školom, zdravstvenim i socijalnim službama, te donošenje odluka koje se tiču djeteta, osim ako to nije u najboljem interesu djeteta. Osim toga, roditelj koji je u zatvoru svoj odlazak može iskoristiti u svoju korist aktivnim sudjelovanjem u roditeljskim programima koji mu se nude. Preporučljivo je korištenje resursa i programa koje zatvor nudi za stvaranje boljeg odnosa sa djetetom obzirom da je poznato da zatvaranje roditelja često nije jedini problem unutar obitelji, često su prisutne i druge manjkavosti koje mogu potjecati upravo od roditelja.

Djetetu čiji je roditelj u zatvoru potrebno je osigurati sigurno mjesto za život. Ovisno o situaciji, dijete može ostati na istom mjestu prebivališta s drugim roditeljem/skrbnikom koji je na slobodi, ukoliko su roditelji rastavljeni, a drugi roditelj u procesu zatvaranja osuđenika ostvaruje pravo na brigu o djetetu, moguće je da će tada dijete mijenjati mjesto prebivališta. Ukoliko su oba roditelja u zatvoru ili, iz bilo kojeg razloga, drugi roditelj ne može preuzeti brigu o djetetu, za dijete se pronalazi alternativna skrb, najprije kod članova obitelji koji su sposobni i voljni brigu preuzeti na sebe, a ako to nije moguće, u sustavu socijalne skrbi. Ovo znači da će dijete ponekad u postupnosti mijenjati okolinu, školu koju pohađa i prijatelje s kojima se druži. Mijenjanje mjesta prebivališta za dijete može biti veliki šok. Pri odabiru novog privremenog ili trajnog skrbnika djetetova dobrobit mora biti na prvom mjestu. Treba nastojati održati osjećaj normalnosti u djetetovom životu, dakle ostanak djeteta u istoj školi, uključenost u jednake izvanškolske aktivnosti, istu grupu vršnjaka i prijatelja. Ako navedeno nije moguće i ako će ostanak imati negativan učinak na dijete, potrebno je pronaći što prikladniju skrb za dijete unutar dostupnih mogućnosti. Dijete će se lakše prilagoditi na nekoga koga poznaje i s kime već ima stvoren dobar odnos nego na potpuno novu okolinu kao što je na primjer dječji dom. Kao što je ranije navedeno, kvalitetna briga za dijete u ovom razdoblju najveći je zaštitni faktor uz održavanje kontakta sa zatvorenim roditeljem.

S obzirom na sve promjene, neugodne situacije i osjećaje koji se mogu pojaviti za vrijeme roditeljevog odlaska i boravka u zatvoru, djetetu (ali i preostalim pogođenim članovima obitelji) treba biti omogućena stručna pomoć i podrška. Ponekad će se dogoditi da

dijete u ovoj situaciji neće imati sugovornika koji bi ga mogao saslušati i, što je također vrlo bitno, razumjeti. Profesionalnu pomoć dijete bi trebalo moći dobiti u prvu ruku kod stručnog suradnika u školi, ali i izvan škole ukoliko osjeća sram pri dijeljenju svojih strahova, mišljenja i osjećaja sa školskim stručnim suradnikom kojeg vjerojatno već od prije poznaje. Potrebno je iskoristavati mogućnosti koje se nude u zajednici koje bi mogle biti prikladne za dijete (savjetovališta za promicanje mentalnog zdravlja, udruge koje nude savjetodavni rad i slično). Preporučljivo je da se dijete i njegovog preostalog (ili novog) skrbnika uputi na mjesta gdje mogu potražiti pomoć kako bi se izbjegla situacija gdje oni ne znaju gdje je pomoć moguće potražiti i dobiti.

Vijeće Europe (2018) predlaže sljedeće smjernice za unapređenje prakse u odnosu s djecom zatvorenika:

- Uspostavljanje multidisciplinarnih i multiinstitucionalnih stručnih skupina, koje će uključivati i djecu zatvorenika i bivših zatvorenika, radi dobivanja jasnije predodžbe o tome kako djeca doživljavaju boravak roditelja u zatvoru, kontakt i odnose s roditeljem zatvorenikom, koje potrebe im u toj situaciji nisu ispunjene, i to radi unapređenja trenutne politike i prakse.
- Sustavno prikupljanje, obrađivanje i objavljivanje statističkih podataka iz zatvorskog sustava i institucija iz socijalnog sektora za skrb o djeci, te prikupljanje primjera dobre prakse iz Europe i svijeta.
- Osiguravanje financijske podrške za istraživanja o djeci roditelja zatvorenika s ciljem razvoja programa i mjera i te promicanje najbolje prakse.
- Primjena praksi i javnih politika usmjerenih djeci, uzimajući u obzir međunarodne standarde koji se odnose na djecu zatvorenika, a koje je potrebno redovito evaluirati.

Što se tiče daljnjih istraživanja, postoji potreba za longitudinalnim istraživanjima koja bi mogla pratiti stanje odnosa dijete-roditelj prije, tijekom i nakon izdržavanja kazne zatvora, te koja bi u isto vrijeme pratila ponašanje i moguće poteškoće koje se kod djece pojavljuju u emocionalnom, ponašajnom i društvenom kontekstu. Ovakva istraživanja pomogla bi razjasniti odgovore pitanja - Što se točno promijenilo nakon zatvaranja? I Postoji li razlika u dječjem funkcioniranju prije i nakon zatvaranja te kako se ona manifestira? Ovakvo istraživanje također bi moglo pomoći u razdvajanju utjecaja drugih životnih i obiteljskih stresora od utjecaja samog zatvaranja i odvajanja jednog od roditelja. U većini dosadašnjih istraživanja, upravo je to veliki nedostatak – rezultati koji su iz njih proizašli mogu i ne

moraju se odnositi isključivo na utjecaj samog zatvaranja, oni mogu biti prikaz posljedica mnogo različitih obiteljskih problema i kriza.

Osim većeg broja istraživanja utjecaja zatvaranja na obitelji i djecu, potrebno je više evaluativnih istraživanja programa koji se provode u zatvorima i zajednicama za roditelje zatvorenike i njihovu djecu. Ovakve evaluacije imaju potencijal otkrivanja dobre prakse i omogućuju poboljšavanje postojećih programa te stvaranje novih učinkovitih programa.

13. ZAKLJUČAK

Broj djece koja se svakodnevno razdvajaju od svojih roditelja njihovim odlaskom na izvršavanje kazne zatvora nije zanemariv. Otprilike trećina ukupne zatvorske populacije u Hrvatskoj su roditelji, a za sobom na slobodi svaki od njih ostavlja u prosjeku dvoje maloljetne djece. U Hrvatskim zatvorima moguće je uočiti da su većina zatvorenika-roditelja očevi. Ova je informacija očekivana jer u hrvatskim zatvorima, kao i u zatvorima u ostatku svijeta, vrlo visok postotak ukupnog broja zatvorenika čine muški zatvorenici. No, gledajući zasebno zatvorske populacije zatvorenika i zatvorenica, vidljivo je da će se u većem postotku na izvršavanju kazne zatvora pronaći majke nego očevi. Isto tako, zatvorenice-majke češće imaju više maloljetne djece u usporedbi sa zatvorenicama-očevima.

Dosadašnja istraživanja pokazuju korelaciju između roditeljevog zatvaranja i negativnih dugoročnih posljedica na dijete. Rezultati istraživanja ukazuju na značajne probleme na više razina funkcioniranja – u odnosu s drugima te u odnosu sa samim sobom. Tako se kao najčešće posljedice na dijete javljaju: stigmatiziranost od strane društva, lošije akademsko postignuće, lošija obiteljska financijska situacija, razne negativne posljedice na psihičko zdravlje uključujući depresiju i anksioznost, posljedice na fizičko zdravlje, antisocijalno i delinkventno ponašanje, maloljetnička trudnoća i druge. Istraživanja pokazuju vrlo negativnu sliku, no korelaciju može objasniti činjenica da je u istraživanim obiteljima roditeljev odlazak na izvršavanje kazne zatvora samo jedan od rizičnih obiteljskih čimbenika koji će utjecati na djetetove životne ishode. Srećom postoje načini da se negativni ishodi preveniraju i smanje, a najznačajniji načini za to su održavanje odnosa roditelj-dijete tijekom izvršavanja kazne i organiziranje adekvatne skrbi za dijete za vrijeme odsutnosti roditelja. Osim toga, u svakom postupanju s djetetom – bilo to tijekom policijskog ili sudskog postupka, tijekom informiranja djeteta o roditelju, pri posjetama zatvoru, u školskom okruženju ili u nekom drugom kontekstu – vrlo je važno imati dobrobit djeteta na prvom mjestu.

Sve aktivnijim zalaganjem, sve većim ulaganjem truda te općenitim pridavanjem veće količine pozornosti problemima i pravima djece koja imaju roditelja/e u zatvoru, poboljšava se njihov položaj. Raste broj udruga i organizacija čiji je cilj smanjiti stigmatizaciju prema ovoj djeci, umanjiti negativne učinke roditeljskog zatvaranja te im omogućiti dostojanstven život unatoč nedaćama. Naravno da i dalje postoji prostor za napredovanje, no pozitivni naponi i promjene su vidljivi, a ta činjenica djeci koja se pronadu u opisanoj situaciji daje nadu za mogućnost boljeg života.

14. LITERATURA

1. Adalist-Estrin, A. (1995). Questions children ask. *Children of prisoners library: Facts and issues*, 103.
2. Ajduković, M., Orešković, K. K., & Laklija, M. (2007). Teorija privrženosti i suvremeni socijalni rad. *Studijski Centar Socijalnog Rada. Ljetopis*, 14(1), 59-92.
3. Ajduković, M., Rajhvajn Bulat, L., & Sladović Franz, B. (2008). Agresivno i prosocijalno ponašanje djece u dječjim domovima. *Ljetopis socijalnog rada*, 15(2), 185-213.
4. Baumrind, D. (1971). Current patterns of parental authority. *Developmental psychology*, 4(1p2), 1.
5. Belušić I (2003). Kriminalitet žena. *Kriminologija & socijalna integracija: časopis za kriminologiju, penologiju i poremećaje u ponašanju*, 11 (2), 165-176.
6. Berc, G. (2012). OBITELJSKA OTPORNOST – TEORIJA I PRIMJENA KONCEPTA U SOCIJALNOM RADU. *Ljetopis socijalnog rada*, 19 (1), 145-167. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/82978>
7. Bračulj, A. (2015). Djeca iza rešetaka - Poštivanje ili ugrožavanje njihovih temeljnih prava?. *Zagreb: Roda*.
8. Brown, E. C. (2020). School counselor conceptualizations of the needs of children of incarcerated parents. *Children and Youth Services Review*, 112, 104936.
9. Children of Prisoners Europe (COPE). (2020). Giving Kids A Chance – Toolkit. Preuzeto 01.08.2022. s <https://childrenofprisoners.eu/giving-kids-a-chance-toolkit/>
10. Children of Prisoners Europe (COPE). (bez datuma) About Us. Preuzeto 20.7.2022. s <https://childrenofprisoners.eu/who-we-are/>.
11. Cho, R. M. (2011). Understanding the mechanism behind maternal imprisonment and adolescent school dropout. *Family Relations*, 60(3), 272-289.
12. Costa, L. L. F., Esteves, A. B. D., Kreimer, R., Struchiner, N., & Hannikainen, I. (2019). Gender stereotypes underlie child custody decisions. *European Journal of Social Psychology*, 49(3), 548-559.
13. Čudina-Obradović, M., & Obradović, J. (2006). Psihologija braka i obitelji.
14. Eddy, J. M., Martinez, C. R., Schiffmann, T., Newton, R., Olin, L., Leve, L., ... & Shortt, J. W. (2008). Development of a multisystemic parent management training intervention for incarcerated parents, their children and families. *Clinical Psychologist*, 12(3), 86-98.

15. Ferić, M., Maurović, I., & Žižak, A. (2016). Izazovi istraživanja otpornosti obitelji. *Kriminologija & socijalna integracija*, 24(1), 3.
16. Gabelica Šupljika, M. & Pribela-Hodap, S. (2016). Pregled najboljih europskih praksi i motivirajućih programa s ciljem uspostavljanja i održavanja odnosa zatvorenik/roditelj-dijete i podrške djeci čiji su roditelji u zatvorima u zatvorskim sustavima europskih zemalja, primjenjivima u hrvatskoj. *Udruga RODA*. Preuzeto s https://www.roda.hr/media/attachments/udruga/projekti/mame/MAME_Gabelica_Hodap-Pregled-najboljih-europskih-praksi.pdf.
17. Gabelica Šupljika, M. (2021), »Pravobranitelj za djecu u zaštiti prava djece čiji su roditelji lišeni slobode«, u: Gabelica Šupljika, Maja; Biti, Višnja (ur.), *S obje strane rešetke: Što dugujemo djeci čiji su roditelji u zatvoru*, Zagreb: Pravobranitelj za djecu, str. 15–21.
18. Globus. (2009). Zatvor za majke i djecu. *Globus*. Preuzeto s <https://www.jutarnji.hr/globus/zatvor-za-majke-i-djecu-4095114>.
19. Greif, G. L. (2014). The voices of fathers in prison: Implications for family practice. *Journal of Family Social Work*, 17(1), 68-80.
20. Holden, G. W. (2019). *Parenting: A dynamic perspective*. Sage Publications.
21. Jadrešin A. i Mustapić J. (2014). Žene koje čine kaznena djela. *Život & škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 60 (32), 129-135.
22. Justin Dyer, W., Pleck, J. H., & McBride, B. A. (2012). Imprisoned fathers and their family relationships: A 40- year review from a multi- theory view. *Journal of Family Theory & Review*, 4(1), 20-47.
23. Konvencija o pravima djeteta (2001) Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Alinea.
24. Kroese, J., Bernasco, W., Liefbroer, A. C., & Rouwendal, J. (2020). Growing up in single-parent families and the criminal involvement of adolescents: a systematic review. *Psychology, Crime & Law*, 27(1), 61-75.
25. Lee, R. D., Fang, X., & Luo, F. (2013). The impact of parental incarceration on the physical and mental health of young adults. *Pediatrics*, 131(4), e1188-e1195.
26. Loper, A. B. (2006). How do mothers in prison differ from non-mothers?. *Journal of Child and Family Studies*, 15(1), 82-95.
27. Lowenstein, A. (1986). Temporary single parenthood--The case of prisoners' families. *Family Relations*, 79-85.

28. Maccoby, E. E., Martin, J. A., Mussen, P. H., & Hetherington, E. (1983). Handbook of child psychology.
29. Malia, J. A. (2006). Basic concepts and models of family stress. *Stress, trauma, and crisis*, 9(3-4), 141-160.
30. Martynowicz, A. (2011). *Children of imprisoned parents*. The Danish Institute for Human Rights, European Network for Children of Imprisoned Parents, University of Ulster and Bambinisenzasbarre. Preuzeto s <https://childrenofprisoners.eu/wp-content/uploads/2019/02/DIHR.pdf>.
31. Maršić, M. (2021), *Najbolji interes djeteta u sudskom postupanju*, u: Gabelica Šupljika, Maja; Biti, Višnja (ur.), *S obje strane rešetke: Što dugujemo djeci čiji su roditelji u zatvoru*, Zagreb: Pravobranitelj za djecu, str. 39-44.
32. Matijević, A. (2021), *Zaštita Djetetove Dobrobiti U Policijskom Postupanju*, u: Gabelica Šupljika, Maja; Biti, Višnja (ur.), *S obje strane rešetke: Što dugujemo djeci čiji su roditelji u zatvoru*, Zagreb: Pravobranitelj za djecu, str. 30-35.
33. Ministarstvo pravosuđa (bez datuma). *Zatvorski sustav*. Preuzeto 01.08.2022. s <https://mpu.gov.hr/pristup-informacijama-6341/ostale-informacije/zatvorski-sustav/6150>
34. Ministarstvo pravosuđa, Uprava za zatvorski sustav. (2014). *Izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2013. godinu*.
35. Ministarstvo pravosuđa, Uprava za zatvorski sustav. (2017). *Izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2016. godinu*.
36. Ministarstvo pravosuđa, Uprava za zatvorski sustav. (2018). *Izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2017. godinu*.
37. Ministarstvo pravosuđa, Uprava za zatvorski sustav. (2019). *Izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2018. godinu*.
38. Ministarstvo pravosuđa, Uprava za zatvorski sustav. (2020). *Izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2019. godinu*.
39. Ministarstvo pravosuđa, Uprava za zatvorski sustav. (2021). *Izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2020. godinu*.
40. Murray, J., & Farrington, D. P. (2006). Evidence-based programs for children of prisoners. *Criminology & Pub. Pol'y*, 5, 721.
41. Murray, J., & Farrington, D. P. (2008). The effects of parental imprisonment on children. *Crime and justice*, 37(1), 133-206.

42. Murray, J., Farrington, D. P., & Sekol, I. (2012). Children's antisocial behavior, mental health, drug use, and educational performance after parental incarceration: a systematic review and meta-analysis. *Psychological bulletin*, 138(2), 175.
43. Nichols, E. B., & Loper, A. B. (2012). Incarceration in the household: Academic outcomes of adolescents with an incarcerated household member. *Journal of youth and adolescence*, 41(11), 1455-1471.
44. Obiteljski zakon (2020). *Narodne novine*, 103/15, 98/19.
45. PACT. (bez datuma). Befriending. Preuzeto s <https://www.prisonadvice.org.uk/befriending> .
46. Parenting Inside Out. (2012). Parenting Inside Out Boosts Visitation. Preuzeto s <http://www.parentinginsideout.org/prison-parenting-program-boosts-visitation/> .
47. Parenting Inside Out. (bez datuma) Welcome to Parenting Inside Out. Preuzeto s <http://www.parentinginsideout.org/welcome-to-parenting-inside-out/>.
48. Poehlmann, J. (2005). Representations of attachment relationships in children of incarcerated mothers. *Child development*, 76(3), 679-696.
49. Poehlmann-Tynan, J., Burnson, C., Runion, H., & Weymouth, L. A. (2017). Attachment in young children with incarcerated fathers. *Development and Psychopathology*, 29(2), 389-404.
50. Preporuke Vijeća Europe o djeci zatvorenika. (2018) Vijeće Europe. Preuzeto s <https://dijete.hr/hr/dokumenti/medunarodni-dokumenti>.
51. Profaca, B. (2021), *Psihološka Podrška Djetetu Čiji Je Roditelj U Zatvoru*, u: Gabelica Šupljika, Maja; Biti, Višnja (ur.), S obje strane rešetke: Što dugujemo djeci čiji su roditelji u zatvoru, Zagreb: Pravobranitelj za djecu, str. 25-29.
52. Robertson, O. (2007). *The impact of parental imprisonment on children*. Geneva: Quaker United Nations Office.
53. Romstein, K. (2022). Osobitosti stavova pedagoških profesionalaca prema djeci (bivših) zatvorenika. *Metodički ogledi: časopis za filozofiju odgoja*, 29(1), 47-66.
54. Schmuck, D. (2013). Single parenting: fewer negative effects of children's behaviors than claimed. *Modern psychological studies*, 18(2), 12.
55. Sovar, I. (2015). Institucionalizacija i deinstitucionalizacija ustanova za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi. *Ljetopis socijalnog rada*, 22(2), 311-332.
56. Storybook Dads. (bez datuma). Where we work. Preuzeto s <https://www.storybookdads.org.uk/participating-prisons> .

57. Sučić, I., Knežević, M. & Matijaš, M. (2015). Majke U Zatvoru - Između Propisanih I Ostvarenih Prava.
58. Šimić Z., Baranček S. i Franjić-Nađ B. (2014). Prikaz rezultata provedbe programa Zatvorenik kao roditelj. Preuzeto s <https://mpu.gov.hr/vijesti/odrzan-2-simpozij-penoloske-psihologije/7712> .
59. Špadijer-Džinić, J., Pavićević, O., & Simeunović-Patić, B. (2009). ŽENA U ZATVORU-DEPRIVACIJE ZATVORENIČKOG ŽIVOTA. *Sociologija/Sociology: Journal of Sociology, Social Psychology & Social Anthropology*, 51(3).
60. Štalekar, V. (2010). Dinamika obitelji i prvi teorijski koncepti. *Medicina Fluminensis: Medicina Fluminensis*, 46(3), 242-246.
61. Tošković, O., Milovančević, M. P., Kostić, M., Lazarević, L., Mandić Maravić, V., & Mitković Vončina, M. (2019). Adverse childhood experiences (ACE) study. Research on Adverse Childhood Experiences in Serbia.
62. Travis, J., & Waul, M. (Eds.). (2003). *Prisoners once removed: The impact of incarceration and reentry on children, families, and communities*. The Urban Insitute.
63. Turanovic, J. J., & Rodriguez, N. (2017). Mental health service needs in the prison boom: the case of children of incarcerated mothers. *Criminal justice policy review*, 28(5), 415-436.
64. Turney, K. (2014). Stress proliferation across generations? Examining the relationship between parental incarceration and childhood health. *Journal of health and social behavior*, 55(3), 302-319.
65. Tustonja, M., Stanić, D., & Čuljak, A. (2021). DJECA BEZ ODGOVARAJUĆE RODITELJSKE SKRBI. *Hum: časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru*, 16(26), 199-221.
66. Udruga RODA. (05.02.2016b.). Čitateljski program za roditelje i djecu u kaznionicama. Preuzeto s <https://www.roda.hr/udruga/projekti/citalacki-program-za-roditelje-i-djecu-u-kaznionicama/>
67. Udruga RODA. (10.01.2017). Neprekinuta veza – povezujuće roditeljstvo iza rešetaka Preuzeto 01.08.2022. S <https://www.roda.hr/udruga/projekti/neprekinuta-veza-povezujuce-roditeljstvo-iza-resetaka/>
68. Udruga RODA. (20.03.2016a.). *Održana završna konferencija projekta MA#ME*. Preuzeto 10.05.2022. s <http://www.roda.hr/udruga/projekti/mame/odrzanzavršna-konferencijaprojektamame.html>.

69. Udruga RODA. (2021). Brošura Neprekinute veze - povezujuće roditeljstvo iza rešetaka. Preuzeto s https://www.roda.hr/media/attachments/udruga/dokumenti/brosure_leci/NEPREKINUTE_VEZE-povezujuce_roditeljstvo_iza_resetaka-min.pdf
70. Udruga RODA. (23.05.2015.). Projekt MA#ME. Preuzeto 24.6.2022. s <https://www.roda.hr/udruga/projekti/mame>.
71. Udruga za kreativni socijalni rad. (bez datuma). Preuzeto s <https://www.uksr.hr/provedeni-projekti/taata>.
72. UNICEF Crna Gora, Ministarstvo zdravlja, Asocijacija za preventivnu pedijatriju. (2017). *Vodič za zdravstvene radnike - Upitnik o negativnim iskustvima u djetinjstvu*.
73. UNICEF. (2010). Smjernice za alternativnu skrb o djeci. Preuzeto s <https://www.unicef.org/croatia/media/676/file/Smjernice%20za%20alternativnu%20skrb%20o%20djeci.pdf>.
74. Veselý, M. (2019). *Kriminalitet žena u Republici Hrvatskoj u razdoblju od 2013. do 2017. godine* (Doctoral dissertation, University of Zagreb. Faculty of Education and Rehabilitation Sciences).
75. Veselý, M. (2019). *Kriminalitet žena u Republici Hrvatskoj u razdoblju od 2013. do 2017. godine* (Doctoral dissertation, University of Zagreb. Faculty of Education and Rehabilitation Sciences).
76. Whalen, M. L., & Loper, A. B. (2014). Teenage pregnancy in adolescents with an incarcerated household member. *Western journal of nursing research*, 36(3), 346-361.
77. White, J. M., Martin, T. F., & Adamsons, K. (2018). *Family theories: An introduction*. Sage Publications.
78. Wildeman, C., Goldman, A. W., & Turney, K. (2018). Parental incarceration and child health in the United States. *Epidemiologic reviews*, 40(1), 146-156.
79. Women Against Abuse. (bez datuma) *WHY IT'S SO DIFFICULT TO LEAVE*. Preuzeto 24.06.2022. s <https://www.womenagainstabuse.org/education-resources/learn-about-abuse/why-its-so-difficult-to-leave>.
80. Zakon o izvršavanju kazne zatvora (14/21). Preuzeto s <https://www.zakon.hr/z/179/Zakon-o-izvr%C5%A1avanju-kazne-zatvora>.
81. Zakon o kaznenom postupku (NN 152/08, 76/09, 80/11, 121/11, 91/12, 143/12, 56/13, 145/13, 152/14, 70/17, 126/19, 126/19, 80/22). Preuzeto s <https://www.zakon.hr/z/174/Zakon-o-kaznenom-postupku>.

82. Zakon o policijskim poslovima i ovlastima (NN 76/09, 92/14, 70/19) Preuzeto s <https://www.zakon.hr/z/173/Zakon-o-policijskim-poslovima-i-ovlastima> .
83. Zloković, J., & Rosić, V. (2002). Prilozi obiteljskoj pedagogiji. *Rijeka: Filozofski fakultet.*